

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА СОЦІОЛОГІЇ

**Кваліфікаційна робота
магістра**

**МІЖПОКОЛІННА СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНИХ
ПРАКТИК ТАТІВСТВА**

Виконав: студент, II курсу,
групи 8.0548-з
спеціальності 054 «Соціологія»
Проценко О.С.

Керівник: к.філос.н., доцент
кафедри соціології,
Сорокіна О.С.

Рецензент: к.філос.н., доцент
кафедри соціології,
Павленко І.О.

РЕФЕРАТ

Дипломна робота: складається з 64 сторінок, 45 позицій у списку літератури, 4 додатків.

ТАТІВСТВО, СОЦІАЛЬНА ПРАКТИКА, ПОКОЛІННЯ, СПЕЦИФІКА

Мета наукового дослідження: виявити міжпоколінну специфіку соціальних практик татівства та напрями їх трансформацій мешканців міста Запоріжжя.

Об'єкт наукового дослідження: соціальні практики татівства.

Предмет наукового дослідження: особливості міжпоколінних практик татівства.

Методи наукового дослідження: історичний, системний, соціокультурний підходи, інституційний, метод анкетного опитування.

Гіпотеза дослідження: соціальні практики татівства жителів м. Запоріжжя зберігають елементи практик прабатьків та базуються на обмеженні участі батька у вихованні дитини. Допоміжна гіпотеза: соціальні очікування та оцінка значущості практик татівства жителів м. Запоріжжя є гендерно маркованими.

Висновки: 1. Татівство, як і материнство, розглядається з чотирьох ключових позицій: як біологічний, соціокультурний, біосоціальний феномен та як соціальний інститут, що регулює права та обов'язки батька. Соціальні практики татівства зазнають змін під впливом історичних, економічних та культурних процесів.

2. Соціальні практики татівства у сучасному світі пов'язані з появою новітніх форм (монотатівство), популяризацію альтернативних форм сімейного співжиття; вирівнюванням валідності любові матері та батька; тенденцію до формування батьківських організацій, зокрема і за статевою ознакою.

3. Соціальні практики татівства у міжпоколінному розрізі відзначається збільшенням віку, коли чоловіки стають батьками; рівнем освіти чоловіків, які приймають рішення щодо власного батьківства; зменшенням кількості дітей у шлюбі; зростанням рівня залученості батька до хатньої роботи та зростанням кількості бажаючих використовувати родинну роль батька у власній сім'ї.

ABSTRACT

Thesis: consists of 64 pages, 45 items in the list of literature, 4 applications.

FATERNITY, SOCIAL PRACTICE, GENERATIONS, SPECIFICATIONS

Purpose of the scientific research: to reveal the intergenerational specificity of social practices of the paternity and the directions of their transformations of the inhabitants of the city of Zaporozhye.

Object of Scientific Research: Social Practices of Paternity.

Subject of scientific research: peculiarities of intergenerational practices of paternity.

Research methods: historical, systemic, socio-cultural approaches, institutional, questionnaire survey method.

Hypothesis of the study: social practices of paternity of the residents of Zaporizhzhya retain elements of the practices of the ancestors and are based on limiting the participation of the father in the upbringing of the child. Auxiliary hypothesis: social expectations and evaluation of the importance of the practices of Zaporozhye residents are gender-marked.

Conclusions: 1. Paternity, like motherhood, is viewed from four key points: as a biological, sociocultural, biosocial phenomenon, and as a social institution that regulates the rights and responsibilities of the father. The social practices of paternity are subject to change under the influence of historical, economic and cultural processes.

2. The social practices of faternity in the modern world are connected with the emergence of new forms (mono-fatherhod), the promotion of alternative forms of family cohabitation; equalization of validity of love of mother and father; the tendency to form parental organizations, including gender.

3. The social practices of paternity in the cross-sectional context are marked by an increase in age when men become parents; the level of education of men who make decisions about their own paternity; reducing the number of children married; the increase in the involvement of the father in the homework and the increase in the number of those wishing to use the father's family role in his own family.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет Соціології та управління
Кафедра Соціології
Рівень вищої освіти Магістр
Спеціальність 054 «Соціологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

В.О. Скворець _____

04 червня 2019 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Проценку Олексію Сергійовичу

1. Тема роботи (проекту) Міжпоколінна специфіка соціальних практик татівства
Керівник роботи Сорокіна Олександра Сергіївна, к.філос.н.
Затверджені наказом ЗНУ від 29 травня 2019 року № 802-с
2. Строк подання студентом роботи 30 грудня 2019 р.
3. Вихідні дані до роботи: 1. Кон И. Мужчина в меняющемся мире. Москва: Время, 2009. 496 с. 2. Стрельник О. Турбота як робота : материнство у фокусі соціології. Монографія. Київ : Критика, 2017. 288 с. 3. Практикум по гендерной психологии / Под ред. И. С. Клециной. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 479 с 4. Хомишак О. Образ батька на тлі української літературної спадщини. *Молодь і ринок*. 2012. № 1. С. 111-113. 5. Янак А. Л. Трансформація родительства и отцовства в обществе постмодерна. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/transformatsiya-roditelstva-i-ottsovstva-v-obschestve-postmoderna> (дата звернення: 07.10.2018).
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):
 1. Уточнити зміст понять «покоління», «соціальні практики» та «татівство».
 2. Проаналізувати стан наукової розробки проблеми міжпоколінної специфіки соціальних практик татівства.
 3. Розглянути методологічні підходи до дослідження міжпоколінної специфіки соціальних практик татівства.
 4. Окреслити сутність соціальних практик татівства.
 5. Визначити специфіку трансляції міжпоколінних соціальних практик.
 6. Проаналізувати змін міжпоколінних практик татівства в українському суспільстві.
 7. Розглянути анкетне опитування як метод збору соціологічної інформації.
 8. Проаналізувати та інтерпретувати результати дослідження міжпоколінної специфіки соціальних практик татівства у м. Запоріжжя.
 9. Розробити рекомендації щодо трансформації соціальних практик татівства жителів м. Запоріжжя.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Сорокіна О.С., доцент кафедри соціології	05.09.19	05.09.19
Розділ 2	Сорокіна О.С., доцент кафедри соціології	14.10.19	14.10.19
Розділ 3	Сорокіна О.С., доцент кафедри соціології	12.11.19	12.11.19

7. Дата видачі завдання 04 червня 2019 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір та формулювання теми роботи	Травень 2019	<i>виконано</i>
2.	Опрацювання наукових джерел	Червень-Серпень 2019	<i>виконано</i>
3.	Робота над вступом	Вересень 2019	<i>виконано</i>
4.	Робота над першим розділом	Вересень-Жовтень 2019	<i>виконано</i>
5.	Робота над другим розділом	Жовтень 2019	<i>виконано</i>
6.	Проведення соціологічного дослідження	Листопад-Грудень 2019	<i>виконано</i>
7.	Робота над третім розділом	Листопад 2019	<i>виконано</i>
8.	Робота над висновками	Грудень 2019	<i>виконано</i>

Студент _____ О.С. Проценко

Керівник роботи (проекту) _____ О.С. Сорокіна

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Т. О. Ратушна

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖПОКОЛІННОЇ СПЕЦИФІКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАКТИК ТАТІВСТВА	
1.1. Уточнення змісту понять «покоління», «соціальні практики» та «татівство».....	8
1.2. Стан наукової розробки проблеми міжпоколінної специфіки соціальних практик татівства.....	12
1.3. Методологічні підходи до дослідження міжпоколінної специфіки соціальних практик татівства.....	17
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖПОКОЛІННОЇ СПЕЦИФІКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАКТИК ТАТІВСТВА	
2.1. Сутність соціальних практик татівства.....	25
2.2. Специфіка міжпоколінної трансляції батьківських соціальних практик.....	31
2.3. Напрями змін міжпоколінних практик татівства.....	35
РОЗДІЛ 3. ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖПОКОЛІННОЇ СПЕЦИФІКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАКТИК ТАТІВСТВА	
3.1. Анкетне опитування як метод збору соціологічної інформації.....	39
3.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження міжпоколінної специфіки соціальних практик татівства у м. Запоріжжя.....	44
3.3. Тенденції трансформації соціальних практик у м. Запоріжжя.....	52
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	61
ДОДАТКИ.....	65

ВСТУП

Актуальність роботи. Історичні особливості розвитку країни та наявні соціальні практики свідчать про те, що уявлення українців щодо сімейно-рольових відносин та соціальних ролей в родині певним чином відрізняються від загальноєвропейських.

Спираючись на результати міжнародних досліджень, в Україні фіксується найбільша з-поміж європейських країн частка респондентів, які вважають, що «жінка мусить бути готовою менше працювати на оплачуваній роботі, щоб приділяти більше уваги сім'ї та дітям»: з цим твердженням погодилися загалом 75% опитаних українців: 43% цілком погодилися, 32% радше погодилися [1]. Позичі чоловіків і жінок в Україні з цього питання відрізняються несуттєво: 73,8% респонденток (проти 75,4% респондентів) підтримали цю думку, однак кардинально відрізняються, наприклад, від жителів Швеції та Норвегії, де з цим твердженням погодилися 2% респонденток та 1,5% респондентів [1], що свідчить про сформовану світоглядну позицію щодо рівної участі батьків у вихованні та житті власних дітей.

За даними Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, станом на 2017 51,59% укладених шлюбів закінчуються розлученням [2], а судові рішення щодо опіки над дитиною у 93-95% випадків завершуються на користь матері [3], хоча Сімейний Кодекс України забезпечує однакове право дитини на спілкування та опіку для обох батьків, а для них – однакову участь у її вихованні.

Нерівна участь батьків у вихованні дітей, зокрема чоловіків, формує певні світоглядні позиції та ставлення до піклування як виключно «жіночої» справи, що суттєво збіднює емоційне забарвлення та загальну насиченість відносин з власною дитиною, позбавляючи обидві сторони важливого аспекту життя кожної людини.

Проблемна ситуація. Полягає у низькому рівні залучення батька до процесів виховання та взаємодії з дитиною, а у випадках розпаду сім'ї

(найчастіше, за умов розлучення) – його повним виключенням з даних процесів, що відбивається на процесах соціалізації дитини, її соціальному самопочутті, самосприйнятті, соціальних практиках взаємодії та життєвому сценарії.

Об'єкт. Соціальні практики татівства.

Предмет. Особливості міжпоколінних практик татівства.

Мета. Виявити міжпоколінну специфіку соціальних практик татівства та напрями їх трансформацій мешканців міста Запоріжжя.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання низки наукових завдань:

- уточнити зміст понять «покоління», «соціальні практики» та «татівство»;
- проаналізувати стан наукової розробки проблеми міжпоколінної специфіки соціальних практик татівства;
- розглянути методологічні підходи до дослідження міжпоколінної специфіки соціальних практик татівства;
- окреслити сутність соціальних практик татівства;
- визначити специфіку трансляції міжпоколінних соціальних практик;
- проаналізувати змін міжпоколінних практик татівства в українському суспільстві;
- розглянути анкетне опитування як метод збору соціологічної інформації;
- проаналізувати та інтерпретувати результати дослідження міжпоколінної специфіки соціальних практик татівства у м. Запоріжжя;
- розробити рекомендації щодо трансформації соціальних практик татівства жителів м. Запоріжжя.

Гіпотеза: соціальні практики татівства жителів м. Запоріжжя зберігають елементи практик прабабків та базуються на обмеженні участі батька у вихованні дитини. Допоміжна гіпотеза: соціальні очікування та оцінка значущості практик татівства жителів м. Запоріжжя є гендерно маркованими.

Структура роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖПОКОЛІННОЇ СПЕЦИФІКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАКТИК ТАТІВСТВА

1.1. Уточнення змісту понять «покоління», «соціальні практики» та «татівство»

Процес уточнення змісту ключових понять є важливим етапом початкової частини дослідження, головною метою якого є чітке трактування основних термінів дослідження та подолання багатозначності їх тлумачення в межах конкретного дослідження.

Проблематика тлумачення поняття «покоління» має у собі поширеність терміну у науковому полі, а також те, що кожна наука трактує термін, виходячи зі свого проблемного поля, що характеризує це поняття як міждисциплінарне, полісемантичне та інтегральне [4, с. 2].

За Г. Осиповим покоління розуміється як сукупність близьких за віком індивідів, соціальна та ідейно-політична орієнтація яких формується під впливом певного історичного періоду часу, який має свої особливості [5, с. 247]. З соціологічної точки зору, покоління як соціальна спільнота людей розглядається у певних вікових межах, для яких характерні схожі умови соціалізації, життєдіяльності, типові потреби і ціннісні орієнтації. Уперше увагу до покоління не тільки в сімейному контексті, але і як до соціального феномену привернув О. Конт, який висунув ідею про природний взаємозв'язок міжпоколінної динаміки і темпів соціального прогресу [4, с. 4].

За М. Ісаєвою, категорія «покоління» у соціально-філософському контексті мала різні розуміння та трактування, які, умовно, можна поділити на 4 когорти:

- 1) історико-політичне розуміння – панівні або тимчасові на певному історичному проміжку часу;
- 2) культурно-історичне розуміння – спільноти, що поєднані ідейно та духовно, що заснована на підґрунті культури та цінностей певного народу. У

цьому випадку швидкість формування покоління тотожна швидкості процесу соціальних змін;

3) натуралістично-позитивістське розуміння – покоління як спільність, обмежена у просторі та часі, у якій певна вікова когорта особистостей розглядається у контексті своєї тимчасової та просторової локалізації;

4) демографічне розуміння - поділ родово-вікових як певної константи, що не залежить від темпів розвитку та стану суспільства [6].

Перехід поняття «покоління» із соціально-філософського розуміння до предметного поля соціології потребувало уточнення його понятійного апарату. Основний науковий здобуток з цієї проблематики належить К. Майннгему. За твердженням автору зміна поколінь є процесом, який заснований на ритмі людського життя, внаслідок якого у культурному процесі суспільстві з'являються нові актори, у той самий час як старі поступово виходять з цього процесу (зникають); цей процес характеризується передачею культурних надбань, а процес зміни акторів є поступовим. Актори можуть бути залучені лише до певного, обмеженому у часі, історичного відрізка часу [7].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що найбільш всебічним змістом поняття покоління можна вважати визначення дослідника М. Глотова: «Покоління – це об'єктивно сформована соціально-демографічна та культурно-історична спільність людей, об'єднаних кордонами віку і загальними умовами формування та функціонування в конкретно-історичний період часу. Поколінню притаманні типові антропогенні, соціально-психологічні, ідейно-моральні та етнокультурні характеристики, подібні духовні цінності, соціальний досвід та стиль життя» [8].

У соціологічному розумінні, соціальна практика є різновидом соціальної дії. За М. Вебером, соціальна дія є «дією людини (незалежно від того, має вона зовнішній або внутрішній характер, зводиться до неутручання або до терпеливого прийняття), яка за передбачуваним діючою особою чи діючими особами смыслом співвідноситься з дією інших людей або орієнтується на неї» [9].

За його інтерпретацією, соціальна дія обов'язково має мати наступні характеристики: 1) індивідуальну мотивацію суб'єкта, який діє (це може бути індивід, соціальна група чи організація); 2) орієнтація на досвід взаємодії з суб'єктами, що діють, та його проекція на майбутнє [9].

Також, М. Вебер класифікував типи соціальних дій в залежності від ступені раціоналізації індивідів:

1) цілераціональна дія – використання певної очікуваної поведінки від людей. Передбачає у своїй сутності чітке усвідомлення цілі з раціонально усвідомленими засобами її досягнення;

2) ціннісно-раціональна дія – розуміння поведінки та дії як особистісно цінного та значущого, та яке базується на нормах моралі, релігії, орієнтоване на цінності індивіда

3) традиційна дія – базується на звичках, які нормативно прийнятні. Базується на наслідуванні певним моделям поведінки, які закріплені у певних культурних традиціях та не підлягають критиці;

4) афективна дія – особливо емоційна та чуйна, здебільшого залежить від психоемоційного стану індивіда[9].

Суб'єктом соціальної дії є соціальний актор. Соціальними акторами є індивіди, які виконують свої соціальні ролі, та своїми діями впливають на хід соціальної дійсності [9].

За своєю структурою, соціальна дія має наступні елементи, які є обов'язковими: актора; потреба актора, яка виступає безпосереднім мотивом дії; стратегію дії (усвідомлена мета і засоби її досягнення); індивіда або соціальну групу, на які спрямована дія; кінцевий результат (успіх або невдача) [9].

Важливим регулятором соціальних дій є ціннісно-нормативна структура суспільства, яка координує перебіг соціальної дії за певних умов.

За Г. Осиповим соціальна практика є діяльністю людини, яка спрямована на перетворення суспільства та забезпечує створення необхідних умов, необхідних для його існування та розвитку [5, с. 256]. Слід зазначити, що соціальні практики є історично-культурним процесом, формуються на

надбаннях попередніх поколінь і трансформуються у суспільствах, базуючись на потребах їх представників. Об'єкт соціальної практики – способи життєдіяльності людей. Останні не залежать від біологічної природи індивідів. Вони визначають місце великих груп людей у суспільстві, їх інтереси, характер взаємодії з іншими соціальними групами. Тому розвиток суспільства – це завжди зміна тієї системи відносин, в яку включені люди, і яка, будучи створена їх власною діяльністю, виступає разом з тим регулятором цієї діяльності.

Соціологічне трактування терміну «татівство» в сучасній українській традиції трактується як соціально-біологічний взаємозв'язок дитини та батька [10, с. 112]. За визначенням Р. Овчарової батьківство – це соціальний феномен, що являє собою сукупність знань, уявлень та переконань стосовно себе у батьківській ролі, які реалізуються у всіх проявах поведінкової складової батьківства. Як надіндивідуальне ціле батьківство включає в себе подружню пару, яка вирішила дати початок новому життю, та саму дитину [11].

Тому, у сучасних соціологічних виданнях все частіше можна зустріти термін «татівство»: за аналогією з «материнством», термін підкреслює взаємозв'язок дитини та батька.

Загалом татівство, як і материнство, розглядається з чотирьох ключових позицій: як біологічний феномен, пов'язаний з кровною спорідненістю батька та дитини, фактом походження дитини від конкретного чоловіка; як соціокультурний феномен, детермінований практиками виховання, матеріального забезпечення, соціальних очікувань, трансляції цінностей тощо, відповідний аспект ідентичності чоловіка, та стани і почуття, які з'являються під час прийняття цієї частини особистості; як біосоціальний феномен, який поєднує елементи першого та другого підходів та як соціальний інститут що регулює права та обов'язки батька.

Татівство розглядається в межах соціологічної теорії дуально: як соціальний інститут та як соціальна практика. Наявність рис соціального інституту забезпечує існування системи нормативних вимог, прав та обов'язків,

примусів, що пред'являються до чоловіка як до батька, відповідних ролей у соціальній структурі та соціального позиціонування.

Сутнісними рисами татівства як соціальної практики виступає повсякденна діяльність з виховання дітей, відтворення існуючих соціальних структур у діяльності батьків, конкретні дії акторів з реалізації власних прав та обов'язків.

Нові практики трансформують поле соціальної діяльності, яке не є закритим та формують передумови для зміни діяльності агентів та суспільних очікувань, що у перспективі створює передумови для виникнення та розповсюдження нових соціальних практик татівства.

Підсумовуючи зазначене вище: основними поняттями роботи є «покоління», «соціальна практика» і «татівство». Покоління – це об'єктивно сформована соціально-демографічна та культурно-історична спільність людей, об'єднаних кордонами віку і загальними умовами формування та функціонування в конкретно-історичний період часу. Поколінню притаманні типові антропогенні, соціально-психологічні, ідейно-моральні та етнокультурні характеристики, подібні духовні цінності, соціальний досвід та стиль життя. Соціальна практика – соціальна дія людини, яка направлена на перетворення суспільства та забезпечує створення необхідних умов, котрі необхідні для його існування та розвитку. Татівство розглядається як соціально-біологічний взаємозв'язок дитини та батька, соціальний інститут та соціальна практика.

1.2. Стан наукової розробки проблеми міжпоколінної специфіки соціальних практик татівства

Соціальні практики татівства є похідними від соціальних функцій батька та обумовленими рівнем соціо-культурного та економічного розвитку спільноти в цілому.

На думку О. Звонарьової міжпоколінна трансляція соціальних практик у родинах відбувається на чотирьох рівнях:

- 1) репродуктивні практики, пов'язані з народженням дітей та загальними уявленнями про родину та її склад в цілому;
- 2) статусно-рольові практики, пов'язані з представленням родини у зовнішньому світі та погодженості її інтересів з суспільними;
- 3) інкультурація та соціалізація, які включають навчання соціальним та культурним нормам;
- 4) господарчі та побутові практики, які стосуються побутового забезпечення життя родини [13].

Власне міжпоколінна трансляція за Р. Мертоном обумовлена такими показниками, як здатність соціальної структури до підтримки нормативних зразків, здатність до реакції у відповідності до зовнішніх чинників, особливостей рольового набору, рольової поведінки та рольових очікувань, ступінь їх засвоєння членами спільноти та загальна відповідність об'єктивним потребам [14].

Нормативні канони батьківства не можуть бути розглянуті як універсальні, вони завжди відображають особливості розвитку певної спільноти. І. Кон відзначає єдину загальну тенденцію: зі зростанням складності суспільства та ступеня його організованості влада батька завжди зменшується [15].

Описуючи стан наукової розробки проблеми міжпоколінної специфіки соціальних практик татівства важливо розглянути історичні зміни ролі батька через призму зміни соціального устрою сім'ї.

Для первісних суспільств було характерне домінуюче положення жінки у сімейно-родових відносинах. Родинний зв'язок у цей час можливо було встановити лише за материнською лінією, адже за часів первісного проміскуїтету панували неупорядковані сексуальні зв'язки – зв'язки такого роду не могли надати можливості достовірно встановити, хто є батьком дитини, тому про роль батька на цьому етапі, якій передувало становлення форм шлюбу та сім'ї, говорити не можливо.

З розвитком людства – винаходами та опануванням нових ремісничих знарядь та початком появи власності та «класового» поділу, коло осіб, які були

залучені до умовного прототипу сім'ї та шлюбу, зужувалося до моделі, умовно тотожної з сучасним розумінням моногамії. Матріархальний тип устрою відносин поступово змінився на патріархальний (воєнна експансія з метою отримання ресурсів була, у більшості своїй, чоловічою справою), що обумовило домінування чоловіка у майже всіх сферах життєдіяльності, у тому числі у сімейних відносинах.

У класичних рабовласницьких та патріархальних суспільствах (Стародавня Греція, Стародавній Рим) влада батька над дитиною розглядалась як абсолютна: він мав право карати та присуджувати дітей на смерть власною волею (*pater familias*), яке пізніше було замінене на право позбавлення спадку. Однак прояви жорстокості одночасно поєднуються з проявами емоційної приязні, турботи та любові. Зазначена суперечність, за І. Коном, є проявом соціальної адаптації до високої смертності дітей та намаганням емоційного дистанціювання від можливих втрат, які є були притаманними стародавнім суспільствам.

У епоху Середньовіччя на території Європи основним типом була розширена сім'я – група людей, що складається з трьох чи більше поколінь, що проживають разом чи неподалік один від одного. Це було зумовлено особливостями виробництва та праці – родова община була основним центром виробництва товарів та послуг. Вступ у шлюбні відносини був зумовлений соціальними та економічними інтересами, а не романтичними. Однак, на території Західної Європи, домінуючим типом сімейних відносин була нуклеарна сім'я – сім'я, що складається з двох дорослих, які сумісно ведуть побутові справи та мають власних дітей, однак ця група є частиною родових взаємовідносин.

Традиції Середньовіччя зберегли елементи права римської епохи, однак суттєво трансформувались під впливом норм християнської моралі: згідно норм римського права татівство утворювалось волею чоловіка, його визнанням або невизнанням дитини незалежно від того, чи була вона народжена у законному шлюбі; у Середні віки будь-яка дитина, народжена подружньою парою,

автоматично визнавалось дитиною чоловіка. Статус батька розглядався як почесний та частково обов'язковим: шлюб без дітей стигматизував не тільки жінку, але й її чоловіка. Функція батька розглядалась у контексті підтримки дисципліни, подоланні гріховних впливів (здійснюваних через систему тілесних покарань), турботою про їх духовне виховання.

На відміну від владних функцій батька, епоха Відродження та Реформації формує змінені вимоги до татівства, орієнтовані на його свідому та регулярну участь у вихованні власних дітей, яка спирається не на систему тілесних покарань, а на виконання ролі морального та етичного зразка поведінки, якому дитина має наслідувати.

Індустріалізація залишила свій відбиток у трансформацію сімейних відносин: з переходом до автоматизації систем виробництва, потреба у відкритій розширеній сім'ї відпадала. Поняття «робота» все менше ототожнювалось з поняттям «родина», тому у цей час пройшов перехід від розширеної сім'ї до замкнених нуклеарних сімей, для яких було характерним відособленість, тісний емоційний зв'язок між членами родини та підвищена увага до виховання дітей.

XX століття принесло нові зрушення у осмисленні функцій та особливостей татівства: У. Фромм у праці «Мистецтво любити» розглядає два типу любові: любов матері та батька [16]. Любов матері розглядається як безумовна та така, що надається дитині автоматично одночасно з фактом її фізичного народження; одночасно любов батька потребує цілеспрямованих дій з боку дитини з метою її завоювання, що актуалізує питання щодо біологічної та соціо-нормативної обумовленості любові батьків до дітей.

Стосовно власне українських традицій, то роль батька визначалась через почуття поваги та пошани. Однак його роль у вихованні малої дитини була досить обмеженою та розглядалась як «жіноча» справа. Батько виступав персоніфікованим втіленням сили, мужності, розумності, виконував роль порадирика та захисника. Соціально схвалюваними рисами чоловічого характеру виступали патріотизм, працьовитість, релігійність, поважне ставлення до старших за віком [17, с. 111-112].

Статус «безбатченка» в українській традиції був стигматизованим, але в цілому загальне ставлення до дитини визначалось не тільки фактом відсутності батька, але й причиною виховання у неповній родині (народження поза шлюбом або смерть батька, особливо під час воєнних дій), ставленням спільноти до його матері.

Дослідження, проведені у ХХ столітті показали [18], що реакції та емоції стосовно власної дитини, її почуттів та стану є однаковими як для чоловіків так і для жінок, вони не є гендерно маркованими, що слугує відправною точкою для сучасного розуміння ролей батьків у вихованні дитини: так звана «материнська» або «батьківська» любов не є відмінними. Чим більш критичною є ситуація, у якій опинилась дитина (не обов'язково власна), тим меншою є відмінність у реакціях та ставленні чоловіків та жінок. Відмінність полягає не в специфіці самого почуття любові та турботи, а в нормативних соціально схвалюваних вимогах до їх прояву, які є відмінними для представників різних статей.

З початком ХХІ сторіччя, світове суспільство перейшло якісно новий рівень інтернаціоналізації та взаємозалежності економік світу. У науковому співтоваристві прийнято визначати ці процеси як глобалізаційні. Саме тлумачення терміну «глобалізація» є полемічним, адже представники окремої науки вкладають у зміст цього поняття своє розуміння. У загально широкотому розумінні, глобалізація є загальною тенденцією розвитку світової спільноти у певному просторі (політичному, економічному, культурному, тощо).

В умовах глобалізації, сім'я як соціальний інститут також набуває трансформацій. У своїй роботі «Трансформація інтимності: сексуальність, любов і еротизм у сучасних суспільствах», Е. Гідденс зазначив втрату шлюбу як такого на монополізацію суспільного розуміння сексуальності та легітимізацію партнерських та родинних відносин. Також, в умовах глобалізації змінюється розуміння термінів «пара» та «сім'я»: під парою розуміється будь-який союз, де двоє людей, які стверджують, що вони утворюють одне ціле не залежно від статі партнерів та їх сімейного статусу. Під сім'єю розуміється пара, що має дітей, без

прив'язки до певного одного домогосподарства та юридичної фіксації відносин [19].

Враховуючи суспільні зміни, ведеться полеміка щодо соціологічного поняття терміну «сім'я»: чи може це бути пара, яка не має дітей, чи може бути сім'єю одна особа. Також, наявна тенденція кризи інституту шлюбу: за даними Е. Гідденса у розвинених країнах більше третини дітей народжуються поза шлюбом, що може свідчити про те, що на станом на сьогодні поняття «шлюб» та «сім'я» все менше ототожнюються. Враховуючи умови глобалізації та культурної експансії розвинених країн, на країни що розвиваються, у найближчому майбутньому ці поняття взагалі не будуть тотожними.

Для родин у країнах пострадянського простору є характерним послаблення ролі батька як гаранта фінансового забезпечення родини (є властивим для молодих родин, у яких жінка працює) та дисциплінатора з одночасним скороченням часу (майже у три рази) у порівнянні з жінками, який приділяється на сумісне виховання дитини. Однак можна зазначити, що на мікрорівні розуміння ролі батька може різнитися через досвід певної особи щодо залучення до глобалізаційних процесів.

Таким чином, основними поняттями роботи є «покоління», «соціальна практика» і «татівство». Соціальні практики татівства є обумовленими рівнем історичного та соціокультурного розвитку суспільства. Сучасне уявлення щодо ролі батька у вихованні дитини базується на тезі універсальності любові обох батьків та рівному підході до виховання, який, однак, не є властивим для громадян пострадянських країн.

1.3. Методологічні підходи до дослідження міжпоколінної специфіки соціальних практик татівства

Організація та проведення будь-якого дослідження безпосередньо пов'язана з методологією, метою якої є упорядкування дослідницької діяльності задля досягнення основних принципів наукового дослідження: доказовість, об'єктивність, відтворюваність та точність отриманих наукових результатів.

У загальному розумінні тлумачення поняття, методологія є вченням про процедури та методи наукової діяльності, а також розділом загальної теорії пізнання (гносеології). У практичній інтерпретації, методологія є системою підходів та принципів, на які спирається дослідник у ході розробки та отримання знань у конкретній науковій дисципліні [20].

Головною метою наукової методології є забезпечення евристичної форми пізнання системою доречних та тих, що пройшли практичну перевірку, принципів, правил, норм та методів.

При дослідженні міжпоколінної специфіки соціальних практик татівства доречними є соціокультурний, історичний, інституційний та системний методи.

Як філософський та напрямок методології науки, системний підхід має у свої основі дослідження об'єктів як системи. Цей підхід у дослідженні орієнтований на розкриття цілісності об'єкту та механізмів, що цей об'єкт обслуговують, виявлення плюралізму типів зв'язків складного об'єкту та окреслення їх до єдиної теоретичної картини.

Ідеї дослідження об'єктів навколишньої дійсності як системи та їх складові з'явилися ще у Античній філософії (Платон, Аристотель), були широко розповсюджені у філософії періоду Нового часу (Ф. Шелінг, І. Кант), вивчалися К. Марксом відносно до економічної структури капіталістичного суспільства. Передумовою проникнення системного підходу до науки ХХ сторіччя є, передусім, виникнення нового типу наукових завдань: у більшості галузей наукового знання передове місце починають займати проблематики функціонування та організації складних об'єктів, склад та межі яких не завжди є очевидними та потребують додаткового спеціального аналізу у кожному окремому випадку інтерпретації. Ця зміна типу наукових завдань та екстраполяція принципів системного підходу на нові галузі наукового знання стали поштовхом для розробки цих принципів як методологічного напрямку.

Значущими завданнями системного підходу є:

- 1) розробка засобів уявлення об'єктів, що досліджуються та\або конструюються, як систем;

- 2) створення узагальнених моделей системи, моделей елементів системи та особливих властивостей систем;
- 3) дослідження структури теорій систем та різних системних розробок та концепцій.

Об'єкт під час системного аналізу розглядається як певна множина елементів, взаємозв'язок між якими характеризує цілісні властивості об'єкта. У даному випадку, акцент робиться на плюралізмі взаємовідношень між елементами які мають місце як всередині об'єкту, так і у взаємодії між оточуючим середовищем.

Виконуючи свої евристичні функції, системний підхід не є суворою методологічною чи теоретичною концепцією, будучи сукупністю пізнавальних принципів, сенс яких полягає у відповідних напрямках конкретних досліджень [21].

Базуючись на системному, соціокультурний підхід, за П. Сорокіним, є «спробою розгляду суспільства як єдності культури та соціальності, які створюються та перетворюються діяльністю людини» [22]. Виходячи з розуміння системного підходу, ця єдність утворює ціле, чії властивості не виводяться з характеристик частин. Розглядаючи особистість с точки зору соціокультурного підходу, вона є пов'язаною з суспільством як із системою взаємовідносин, а з культурою – як з сукупністю цінностей та норм [22].

Історично, на першому етапі становлення як наукового методу, який припав на кінець XVII – початок XX сторіччя, особистість розглядалась не як об'єкт соціокультурного підходу, а як творця культури. Однак, під час другого етапу становлення, протягом XX сторіччя, культура з наукової точки зору є тотожно пов'язаною з суспільством: обидві одиниці зв'язку взаємопов'язані та взаємовпливові одна на одну, а також розглядається той факт, що культура виплаває на формування та розвиток особистості.

Найбільший вклад у розвиток соціокультурного методу як наукового підходу зробили П. Сорокін, Т. Парсонс та Р. Кінг. За П. Сорокіним, основоположним принципом соціокультурного підходу є те, що соціокультурні

зміни, які полягають у заміні основних принципів культури на інші, зазвичай протилежні, у системі соціальних змін є більш значущими, аніж зміна форм правління через те, що «кардинальні зміни у суспільстві трапляються тоді, коли воно переживає фундаментальну та епохальну революцію у людській культурі» [23]. П. Сорокін зазначає, що такі зміни є вкрай рідкісними, та за історію Західної цивілізації такі зміни відбувались лише чотири рази. Також у тезисі «людина, суспільство та культура як нерозривна тріада» [23], П. Сорокін наголошує на нерозривності основних складових людського буття та акцентує увагу на тому, що ці складові не зводяться одна до одної, однак нерозривно взаємопов'язані.

Розглядаючи підхід Т. Парсонса до соціокультурного методу як наукового підходу, основоположною є теза про те, що суспільство є цілісним як соціетальна система. Культура у процесі взаємодії із суспільством виражена у наступних трьох взаємопов'язаних аспектах:

- 1) «культура передається, вона становить спадщину або соціальну традицію»;
- 2) «культура є тим, чому навчаються, культура не є проявом генетичної природи людини»;
- 3) «культура є загальноприйнятою. Таким чином, вона, з одного боку, є продуктом, а з іншого боку – детермінантою системи людського соціальної взаємодії» [24].

Згідно поглядів Р. Кінга, кожна соціальна група орієнтована на самоідентифікацію у питанні культурних цінностей та способів їх досягнення, виходячи з характерних норм суспільства, до якого вона належить. У випадку розриву між культурними нормами суспільства та методами їх досягнення, що соціально схвалюються, Р. Мертон виділяє 5 типів особистісної адаптації: конформізм; інновація; ритуалізм; ретритизм; повстання [25].

Основними принципами соціокультурного підходу, які створюють методологічний каркас та дозволяють досліднику розв'язати існуючі наукові протиріччя, є:

1) принцип *homo activus*, виходячи з якого людина є біо-соціо-культурною істотою, що розуміє, що її дії є частиною взаємодії з іншими суб'єктами. У даному випадку індивід виступає як актор соціальної дії та є об'єктом вивчення [26];

2) принцип еволюції, який зазначає здатність системи до розвитку та появи інших за змістом та характером соціокультурних явищ у процесі розвитку суспільства [27];

3) принцип антропосоціетальної взаємодії допомагає визначити основні рушійні сили еволюції суспільства та ролі *homo activus* у цих процесах.

Історичний підхід є сукупністю засобів, прийомів та технік, які допомагають досліднику у вивченні та інтерпретації текстів-першоджерел та інших історичних джерел даних (на кшталт, археологічні знахідки) з метою проведення спеціалізованих досліджень та відтворення історичних фактів та подій.

Методологія полягає у тому, щоб визначити дійсність та справжність історичних подій, що знайшли відображення у культурних надбаннях. Основна мета застосування цього методу дослідження полягає у пошуку реальних фактів, доказати їх справжність та підтвердити або спростувати їх історичність. Цей метод базується, перш за все, на критичному вивченні першоджерел.

За Г. Гереганом, критичним вивченням першоджерел є процес оцінювання першоджерел за наступними категоріями: валідність, надійність та відповідність темі дослідження [28]. Він також запропонував наступну перевірку першоджерел за наступними критеріями: коли джерело було створено чи не створено; де було створено джерело (локалізація); ким було створено джерело (авторство); який матеріал був основоположним, при створенні джерела (аналіз); у якій первісній формі було створено джерело (цілісність); які докази змісту джерела (авторитетність» [28].

У цілому, основною метою використання історичного методу є отримання знань щодо надійності першоджерел, що використовуються.

Інституціональний підхід у соціології, метою якого є дослідження соціальних процесів, у котрих актори можуть діяти відносно самостійно, а у деяких випадках – дезорганізовано, на різних ступенях системної взаємодії, базується на інституціональній парадигмі. Першим аналіз соціальних інститутів впровадив Г. Спенсер, який проаналізував шість типів соціальних інститутів: промисловий, профсоюзний, домашній, обрядовий, політичний та церковний [29]. За Г. Спенсером, соціальні інститути є сталою системою соціальних взаємодій, а суспільство він розглядав у порівнянні з «людським організмом»: сталість суспільства, як соціального організму, залежить від функціонування «органів», у ролі яких виступають соціальні інститути.

Далі теорію соціальних інститутів розвивали М. Вебер та Е. Дюркгейм. Якщо за Е. Дюркгеймом головною метою функціонування соціальних інститутів є забезпечення сталості суспільства, то для М. Вебера соціальний інститут був засобом відтворення соціальних зв'язків, що базуються на моделях поведінки та соціальних нормах [29].

Т. Парсонс заклав передумови щодо впровадження інституціонального підходу у соціологічних дослідженнях. Він виділив три рівня контролю, відповідальності та керування у соціальних системах: технічний, інституційний та керівний. Він наголошував на тому, що організація, яка є технічною за своєю природою, завжди є частиною соціальної системи. Керування інституціоналізується під впливом керівних систем, що задають організацію та забезпечують її сталість та існування [29].

Інституційний підхід базується на тому, що середа керування є об'єктивною одиницею, у якій задані умови та норми, що сприймаються як такі, що не можуть бути суб'єктивно вимірюваними, тому сприймаються як задані умови сталості. Цей підхід допомагає краще пояснити неконтрольовані та спонтанні соціальні процеси в умовах збільшення впливу людей на оточуючу їх дійсність [29].

Отже, основними поняттями роботи є «покоління», «соціальна практика» і «татівство». Покоління – це об'єктивно сформована соціально-демографічна та культурно-історична спільність людей, об'єднаних кордонами віку і загальними умовами формування та функціонування в конкретно-історичний період часу. Поколінню притаманні типові антропогенні, соціально-психологічні, ідейно-моральні та етнокультурні характеристики, подібні духовні цінності, соціальний досвід та стиль життя. Соціальна практика – соціальна дія людини, яка направлена на перетворення суспільства та забезпечує створення необхідних умов, котрі необхідні для його існування та розвитку. Татівство розглядається як соціально-біологічний взаємозв'язок дитини та батька, соціальний інститут та соціальна практика.

Соціальні практики татівства є обумовленими рівнем історичного та соціокультурного розвитку суспільства. Сучасне уявлення щодо ролі батька у вихованні дитини базується на тезі універсальності любові обох батьків та рівному підході до виховання, який, однак, не є властивим для громадян пострадянських країн.

Основними методологічними підходами до дослідження міжпоколінної специфіки соціальних практик татівства є: системний, соціокультурний, історичний та інституціональний.

Системний підхід орієнтований на розкриття цілісності об'єкту та механізмів, що цей об'єкт обслуговують, виявлення плюралізму типів зв'язків складного об'єкту та окреслення їх до єдиної теоретичної картини. Соціокультурний підхід апелює до розгляду суспільства як єдності культури та соціальності, які створюються та перетворюються діяльністю людини, у якій вона є пов'язаною з суспільством як із системою взаємовідносин, а з культурою – як з сукупністю цінностей та норм.

Історичний метод представлений сукупністю засобів, прийомів та технік, які допомагають досліднику у вивченні та інтерпретації текстів-першоджерел та інших історичних джерел даних (на кшталт, археологічні знахідки) з метою проведення спеціалізованих досліджень та відтворення історичних фактів та

подій, метою якого є пошук реальних фактів, доказати їх справжність та підтвердити або спростувати їх історичність.

Інституціональний метод є дослідженням соціальних процесів, у котрих актори можуть діяти відносно самостійно, а у деяких випадках – дезорганізовано, на різних ступенях системної взаємодії та допомагає краще пояснити неконтрольовані та спонтанні соціальні процеси в умовах збільшення впливу людей на оточуючу їх дійсність.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖПОКОЛІННОЇ СПЕЦИФІКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАКТИК ТАТІВСТВА

2.1. Специфіка соціальних практик татівства

Виходячи з розуміння соціальної практики як – соціальної дії людини, яка направлена на перетворення суспільства та забезпечує створення необхідних умов, котрі необхідні для його існування та розвитку, соціальні практики татівства можна охарактеризувати як соціальну дію батька, яка направлена на дитину з метою забезпечення її життєдіяльності та трансляції соціокультурних норм з метою формування особистості дитини та її подальшої соціалізації.

На інтраіндивідуальному рівні аналізу, соціальні практики татівства відображаються як частина ідентичності особистості батька та пов'язані з цим емоції, почуття та самоідентифікація. Це є інтегральним психологічним утворенням батька, до якого відноситься розуміння зв'язку (кровного та\чи психоемоційного) з дитиною, відчуття по відношенню до дитини, прийняття та виконання своєї батьківської ролі та самореалізація та саморозвиток особистості батька.

На мікрорівні аналізу соціальні практики татівства пов'язані з забезпеченням життєдіяльності дитини та трансляції соціокультурних норм, соціальною взаємодією між іншими членами родини. Трансляція соціокультурних норм безпосередньо залежить від інтраіндивідуального досвіду батька. Головною метою трансляції цих норм є соціалізація дитини та функціонування її як члена суспільства.

Мезорівень аналізу розглядає соціальні практики татівства як модель поведінки людей, що належать до соціальної групи «батько». З цієї точки зору, соціальні практики татівства розуміються як певний рольовий набір, в основі якого лежать соціокультурні норми, характерні для певного регіону проживання.

Розглядаючи соціальні практики татівства з точки зору макрорівня, ці практики є інституціалізованими нормами, які юридично регулюють права та обов'язки людини, яка є батьком з правової точки зору.

Тематика соціальних практик татівства, на жаль, є стереотипізованою у багатьох суспільствах. Термін «соціальний стереотип» був введений науковцем В. Ліпманом у 1922 році для позначення уявлень, які пов'язані з неправдою та неточністю. Процес формування стійких образів певного соціального об'єкта є, загалом, стихійним та несвідомим процесом, який базується на недостатності інформації та проектуванні власного досвіду на інших, до якого додається інформація про об'єкт, отримана з різних джерел, яка є не завжди точною, або є за своєю природою породженням певних інших стереотипних уявлень про тотожний об'єкт. Виходячи з аналізу, можна виділити низку функцій стереотипу у процесі соціального сприйняття: селекція соціальної інформації, створення позитивного «я-/> або «ми-образу», підтримка групової ідеології, регуляція соціальних відносин.

Поява статусно-рольових відносин у суспільстві мала наслідком виникнення різного типу ролей, зокрема батьківських. За своїм визначенням вони є нормативним різновидом людської поведінки, яка очікується від неї як від представника певної статі. Ці ролі здебільш пов'язані з певною нормативною системою, яку особистість засвоює та відбиває у свідомості та поведінці виходячи з культурних особливостей певного суспільства в усвідомленні нормативів маскулінної та фемінної експресії. Виходячи з тлумачення поняття, можна зробити висновок про те, що ролі можна розуміти як зовнішній прояв певних моделей поведінки та відносин, за якими суспільство може визначити приналежність індивіда до певної біологічної статі.

Розглядаючи історичний контекст розвитку людського суспільства, можна констатувати тенденцію розподілу соціальних ролей за певними чинниками, які є сформованими через особливості життєдіяльності та культурні особливості конкретної спільноти, були пов'язані з розподілом влади та ресурсів. Однак, зі зміною суспільного ладу, можна спостерігати їх трансформацію.

Термін практики досить сильно переплітається з поняттям «соціальної ролі», яке у соціологію ввів у XIX сторіччі американський дослідник Р. Лінтон. З точки зору соціології, будь-яка організація суспільства або групи передбачає наявність сукупності різноманітних ролей. Зокрема, американський соціолог П. Бергер вважає, що сучасне суспільство є «мережею соціальних ролей». Соціальна роль є системою очікуваного поведінки, яка визначається нормативними обов'язками і відповідними до цих обов'язків правами.

Нормативні вимоги, пов'язані з соціальною роллю, як правило, більш-менш відомі учасникам рольової взаємодії, тому породжують певні рольові очікування: всі учасники очікують один від одного поведінки, яка вписується в контекст даних соціальних ролей. Завдяки цьому соціальна поведінка людей стає в значній мірі передбачуваною.

Однак рольові вимоги допускають деяку свободу і поведінку члена групи, яка не просто механічно співпадає з конвенційними нормами. Е. Гофман стверджує, що індивід, що виконує соціальну роль, усвідомлює існування дистанції між самим собою і своєю роллю. Т. Парсонс підкреслював варіабельність нормативних вимог, пов'язаних з соціальною роллю. Р. Мертон зазначав їх «дуальний характер».

Р. Мертон першим звернув увагу на те, що кожен соціальний статус має не одну соціальну роль, а кілька, і це положення стало основою теорії набору ролей. Індивід завжди виконує одночасно не одну соціальну роль, а кілька, іноді навіть протилежних. Положення людини, що виконує тільки одну роль, завжди патологічно і передбачає, що він живе в умовах повної ізоляції від суспільства. У сучасній соціології сукупність ролей, що відповідають певному соціальному статусу, отримала назву рольового набору. У зв'язку з цим в соціології розрізняють поняття «рольовий набір» і «множинність ролей». Останнє поняття відноситься до різноманітних соціальних статусів (їх набору), якими володіє індивід. Поняттям «рольовий набір» позначають тільки ті ролі, які виступають динамічними аспектами тільки даного соціального статусу.

Історичну трансформацію соціальних практик татівства на території сучасної України можна розглянути на прикладі образу батька в надбаннях української художньої культури. Найдавніші згадки про батька та сімейні відносини можна знайти у надбаннях українського фольклору. Виходячи з аналізу прислів'їв, можна проаналізувати характер взаємовідносин та роль сім'ї в житті особистості: «Сім'єю дорожити – бути щасливим», «Сім'я в купі, не страшна хмара», «Сім'я дає людині путівку в життя», «Без сім'ї нема щастя на землі».

Ці прислів'я наголошують на важливості для українців єдності сім'ї та її ролі у розвитку особистості. Наголошується, що родина є однією з базових цінностей особистості: аналізуючи наведені вище прислів'я, можна зробити висновок, що родина є запорукою щастя особистості: навіть коли дитина сепарується від батьків («Сім'я дає людині путівку в життя»), вона створює свою особисту сім'ю, бо «Без сім'ї нема щастя на землі». Однак, культурно при створенні своєї родини, діти повинні були пам'ятати і про батьків: «Як матір покинеш, то й сам загинеш».

Лейтмотивом в українських народних прислів'ях проходить тематика важливості цілісності родини та її великого кількісного складу «Де одинець – сімейству кінець, де сім – щастя всім», «Є рід – буде й обід», «Добре там живеться, де гуртом сіється і жнеться», «Коли немає сім'ї, так і вдома немає»,

Виходячи із попереднього аналізу типу родини, цілісність родини, у якої є декілька дітей, була запорукою стабільності існування у аграрному суспільстві. Також, народження великої кількості дітей було запорукою сталості існування самої родової сім'ї: через високий, відносно сьогодення, рівень смертності, низький рівень доступу до «медичних» послуг, необхідна була постійна кількість працездатних осіб для забезпечення господарства.

Образ матері, як і образ жінки, в надбаннях українського фольклору постає здебільшого романтизованим. Мати як член сім'ї асоціюється у прислів'ях як берегиня, що сповнена любові, духовності, добра і мудрості: «Любляча мати – душа сім'ї і окраса життя», «Материнська молитва з дна моря дістає».

Любов та духовність є основною темою прислів'їв про мати. Враховуючи релігійність українського народу та аналізуючи інші прислів'я та приказки, можна зробити припущення, що кожна мати метафорично ототожнюється з християнською Богоматір'ю та наділяється відповідними психоемоційними та характерними рисами. Виходячи з розуміння характеристик образу матері, можна зробити висновок про соціальну практику материнства до якої характерна чуйність, любов, підтримка дітей та духовна освіта дітей.

Постать батька в українському фольклорі, у порівнянні з матір'ю, постає як протилежність. Батько в українській родині був наділений рисами авторитетності, впевненості, строгості, сили та дужості, про що свідчать наведені нижче прислів'я: «Батько карає, батько і хвалить», «Не перебігай батька в пекло», «По старшині батька в лоб», «Батькова лайка дужча за материну бійку».

Як і властиво типово-патріархальній родині, батько був особою, яка приймає рішення та несе відповідальність. Формулюючи зміст соціальної практики татівства, можна зробити висновок, що батько виконував виховничо-виробничу роль у житті дитини, маючи риси сильного, строгого та авторитетного чоловіка.

Класична українська література XIX сторіччя також не оминула проблематику ролі батька в українській родині та специфіки батьківського виховання дитини в українській селянській сім'ї. Ці питання широко освітлені у творчості Т. Шевченка та І. Нечуя-Левицького [17].

У творчості Т. Шевченка панівне місце у вихованні дитини займає мати, у той час, як образ батька згадується у рази менше. Важливим фактом є те, що лексична пара «батько-мати» у його творчості зустрічається частіше, ніж «чоловік-дружина» [17]. Найбільш яскраво проблематика виховання була освітлена у російськомовній повісті автора «Близнюки», де Т. Шевченко наголошував, що повноцінність батьківського виховання не завжди гарантує порядність та успішність дитини, демонструючи це на образах протилежних за характеристиками братів.

Гостро в творчості Т. Шевченка підіймаються проблематика дітей, що виростили без батька – «безбатченків». Питання росту без батька підіймаються у таких поемах як «Марина», «Сон», «Відьма», «Наймичка». На відміну від фольклору, який акцентував увагу на тому, що виховання без батька несе у собі певне соціальне та матеріальне лихо, то у поемах автора акцент зроблений на нестачі участі батька у вихованні дитини та нестачі батьківського тепла.

Яскраво зобразив соціальні практики татівства І. Нечуй-Левицький у своїй повісті «Кайдашева сім'я». У образі Кайдаша та його синів – Карпа та Лаврина він зобразив трансформацію соціальної ролі батька у процесі виховання та взаємодії між дітьми. Після тривалої панщини, сім'ї опинилися у складних умовах, коли обставини вимагали від кожного члену родини невпинної праці – сім'я Кайдашів і стала тим збірним образом великої кількості українських родин того часу. Як і у реальному житті, так і у повісті сам складне економічне становище, та, як наслідок, нерівні умови праці, породжували конфлікти між членами родини. І. Нечуй-Левицький у своєму творі показав як зміна поколінь та фактори зовнішнього середовища можуть змінити підходи до моделі поведінки батька у родині та її сприйняття оточуючими та перейти до ціннісного переосмислення цієї ролі. Образ батька-Кайдаша, будучи канонічно-фольклорним персонажем, переживає руйнування ідеалів сприйняття батька та необхідності переосмислення та адаптації до нових соціальних умов [17].

У національному законодавстві татівство виступає також юридичним феноменом та підлягає законодавчому регулюванню.

Батьківством визнається походження дитини від певного чоловіка. Якщо батьки знаходяться у шлюбі, то батьком автоматично визнається чоловік жінки, за його відсутності – встановлюється у судовому порядку за сумісною заявою. Досить типовою є ситуація, коли дитина зростає не в офіційному шлюбі. Таку ситуацію визнається як диференційоване татівство, а чоловік виконує обов'язки батька, а саме: приймає фінансову участь у його забезпеченні, проводить з нею час, приймає участь у вихованні, має право на отримання інформації про дитину від посадових осіб та офіційних організацій. Диференційоване татівство може

бути у одного чоловіка по відношенню до декількох дітей (саме така ситуація у сучасному світі є досить типовою). Стосовно сурогатного батьківства та зокрема татівства, то чоловік (якщо мова не йде про офіційного чоловіка, який виступає донором) не має обов'язків по відношенню до народженої дитини, але й батьківських прав він також позбавлений.

Соціальний захист з боку держави спрямований на підтримку обох батьків: вони мають однакові можливості (з юридичної точки зору) оформлювати відпустку по догляду за дитиною, виступати її представниками та опікунами, оформлювати та отримувати необхідну державну допомогу. Батьківство може виступати як у власному біологічному прояві (біологічне батьківство), так і в соціальному (всиновлення дитини, з якою відсутня біологічна спорідненість). Сучасні тенденції свідчать про зростання кількості всиновлень та трансформацію громадської думки щодо того, що справжнім батьком може бути лише особа, з якою є кровна спорідненість і визнання обох типів зв'язку з дитиною як рівноцінних та повноцінних.

За наявності окремих ситуацій татівство може бути офіційно встановлено за поданням заяви чоловіком або скасовано на основі аналізу ДНК. За відповідним рішенням суду особа або отримує відповідні права та обов'язки, або позбавляється них.

Сучасні соціальні практики татівства зараз знаходяться на етапі трансформування, базуючись на культурному досвіді поколінь в сучасних тенденціях глобалізації. Тенденція прискорення зміни соціокультурних норм сьогодні може породжувати внутрішній конфлікт та супротив тенденціям зміни напрямку, тому виокремити чітке розуміння проблеми поки ще неможливо та є одним з наукових завдань цієї роботи.

2.2. Специфіка трансляції міжпоколінних соціальних практик

Як самостійний феномен соціальні практики вивчаються з другої половини ХХ століття, але інтерес до них має глибоке коріння і наукову традицію в зарубіжній і вітчизняній соціології. теорію соціальних практик розвивали

класики соціології – П. Бергер, П. Бурд'є, М. Вебер, Г. Гарфінкель, Е. Гідденс, І. Гоффман, Т. Лукман, Т. Парсонс, А. Шюц.

Мова щодо міжпоколінної трансляції та взаємодії «батьків» та «дітей» не є новою для наукового дискурсу. Власне зазначений феномен досить часто розглядається для суспільства як есенціальний. Основоположником наукового розгляду проблематики вважається Х.Ортега-і-Гасет, який розглядав суспільний розвиток як результат боротьби минулих та теперішніх поколінь, що прийшли їм на зміну. З урахуванням хронологічного аспекту (зміни поколінь один раз на 30 років) він поділяє процес на два періоди: у перший молоде покоління пропагує власні цілі та настрої. У другий – воно приходить до влади, отримує доступ до ресурсів суспільного розвитку та починає втілювати ідеї у життя.

Л. Фойєр розглядає історичний розвиток як боротьбу поколінь, суперництво між старшими та молодшими членами спільноти. Однак дане твердження є дискусивним з огляду на той факт, що нові покоління завжди спираються на досвід попередніх, а сама система соціальних інститутів (зокрема сім'ї, держави та примусу, що було описано у працях О.Конта, Г.Спенсера та Е.Дюркгейма) спрямована та підтримку трансляції здобутого досвіду, його передачу та позитивну соціальну селекцію.

Важливу роль у даному процесі відіграють інформаційні зв'язки між поколіннями, синхронна та діахронна трансмісія, вертикальний та горизонтальний способи передачі соціального досвіду. Наявність та належне функціонування даного типу зв'язків забезпечує безперервність міжпоколінного спілкування та послідовність соціального розвитку.

У сучасних джерелах феномен соціальних практик описується як:

- сукупність прийнятих в культурі (традиційних) способів діяльності або дія «за звичкою», дотримання правила, поведінка, має ритуальний характер;
- форма соціальної активності, процес-діяльність, яка носить перетворює соціальний характер;
- функція-діяльність, спрямована на придбання позитивного соціального досвіду і реальної дії в суспільстві;

– приватні соціальні інститути (технології реалізації) [12, с. 70].

Соціальні практики мають часово-просторову локалізацію та можуть бути різними, в залежності від історичного часу, культурних особливостей країни чи певного регіону, державного устрою, географічного положення. Протягом свого життя індивід може використовувати як формальні, так і неформальні соціальні практики у межах одної соціальної ролі, статусу та соціального інституту [12, с. 74].

Феномен з точки зору соціології, або, як ще це називають, соціальне явище, позначає елемент соціальної дійсності, що володіє всією повнотою соціальних властивостей і ознак; будь який прояв взаємовідносин чи відношення людей, яке існує у соціальній дійсності [30]. У якості соціального феномену можуть виступати матеріальні та духовні продукти людської діяльності, соціальні інститути, організації, потреби інтереси, окремі сторони процесів тощо. Розрізняють два типи соціальних феноменів [30]:

- 1) феномени, що позначають другорядні (випадкові) відношення та зв'язки;
- 2) феномени, які свідчать про сутнісні характеристики соціальних об'єктів.

З усієї сукупності соціальних феноменів у більшості випадків виділяють останню групу так як вони характеризуються стійкими, відтворюваними та типовими зв'язками та відносинами соціальної дійсності.

Базуючись на доказовій базі, можна стверджувати, що татівство є соціальним феноменом: татівство є традиційним способом діяльності для більшості світових культур, для якого характерне дотримання певних морально-етичних та законодавчих правил (тобто, є формалізовним явищем) та має ритуальний характер; татівство є формою соціальною активності що проявляється у первинній соціалізації дитини та, як наслідок, має соціально-перетворюючий характер; також татівство є функцією-діяльністю для набуття дитиною соціального досвіду та подальшої реалізації цього досвіду у майбутньому. Феномен татівства є локалізований у просторі та часі (на час

первинної соціалізації дитини) та характеризується певними історичними та культурними особливостями країни чи певного регіону.

Особливості міжпоколінної специфіки соціальних практик базуються, перш за все, на різних досвідах, які набувають представники поколінь під час соціалізації, особливо у період динамічного соціокультурного та технологічного розвитку. Представники можуть трансформувати звичні ритуальні дії, застосовуючи новітні практики, які відповідають соціальним нормам часу, модифікувати їх відповідно до суспільних змін та створювати нові практики, які відповідають вимогам соціальних трансформацій суспільства.

В умовах глобалізації та культурної експансії, соціальні практики є динамічними у часі та просторі. Відповідно до цього, активно змінюються процес трансляції соціальних практик між поколіннями: з набуттям нового досвіду, архаїчні практики замінюються актуальними або взагалі не використовуються, за потреби змінюються канали трансляції та їх суб'єкти.

Архаїчні соціальні практики можуть змінюватись або знищуватись об'єктом, який набуває статусу суб'єкта на момент застосування практик, у зв'язку до невідповідності до морально-етичних норм суспільства або особистості а також чинного законодавства часу застосування практики.

Культурна експансія допомагає трансформувати чинні соціальні практики певного культурного осередку, враховуючи досвід соціальних практик іншої культури у процесі акультурації. На відміну від асиміляції, коли є повне поглинання однією культурою практик іншої культури, у процесу акультурації відбувається взаємовигідний обмін, що призводить до покращення процесів соціальних практик [31]. Однак, має і місце культурній апропріації – концепція, згідно якої використання та запозичення елементів одної культури представниками іншої культури розглядається як негативно впливовий феномен [32].

Культурна апропріація може бути вкрай впливовим чинником утворення соціального конфлікту на різних рівнях соціологічного розуміння суспільства. Причинами цього конфлікту можуть бути побоювання щодо втрати власних

культурних ідентичностей, некоректне представлення культурних надбань з метою їх експлуатації тощо. Прикладом апропріаційного конфлікту з проблематики роботи у сучасній Україні є конфлікт між представниками «традиційної» родини, як представників сталої соціальної практики, з особами, що розділяють ідею створення інституту цивільного партнерства для різно- та одностатевих пар як представників новітньої соціальної практики.

В умовах глобалізації, взаємообмін культурними надбаннями є невід'ємною складовою процесу існування у динамічному світі, тому супротив цим процесам може негативно вплинути на економічну та культурну сталість держави та успішність та сталість існування народу –представника цієї держави.

З технологічним розвитком, може змінюється канал трансляції та суб'єкти соціальних практик: застосування наукових інновацій може деперсоніфікувати суб'єкт соціальної практики, або зовсім замінити його, можуть бути використані новітні та альтернативні методи трансляції соціальних практик. Отже, можна зробити висновок, що особливості міжпоколінної специфіки трансляції соціальних практики полягають у динамічній зміні соціальної реальності.

Канали трансляції та суб'єкти соціальних практик підлягають трансформації та активно змінюються протягом останніх десятиліть. В узагальненому вигляді, серед тенденцій останніх десятиліть в практиках татівства у світі можна зазначити:

- 1) плюралізацію та високий динамізм поширеності нових практик;
- 2) появу новітніх форм (монотатівство);
- 3) популяризацію альтернативних форм сімейного співжиття;
- 4) вирівнювання валідності любові матері та батька;
- 5) тенденцію до формування батьківських організацій, зокрема і за статевою ознакою.

2.3. Напрями змін міжпоколінних практик татівства

Напрями змін міжпоколінних практик є обумовленими типом родини та специфікою подружніх відносин. Так, згідно досліджень Л. Янак, як окремі

групи можна розглядати родини повні, монобатьківські, родини з первинним та повторним шлюбом, нуклеарні, розширені, одно/дво- та багатодітні.

Повні родин, де батьки поєднані першим шлюбом, відзначаються чітко визначеними соціальними ролями чоловіка: «голова родини», «годувальник», «дисциплізатор», «мотиватор», «друг». Батько може здійснювати як одну, так і всі зазначені вище соціальні ролі, в залежності від віку дітей та характеру їх виховання у родині [33, с. 38-57].

Родини, в яких шлюб для одного з членів подружжя є повторним, дещо відмінні за власними соціальними практиками, що визначається співіснуванням одночасно біологічного батька та вітчима. Як показують дослідження, у переважної більшості випадків чоловіками приймається соціальна роль батька до дітей як кровної, так і соціальної спорідненості. На відміну відносин з біологічним батьком, відносини за вітчимом є переважно дружніми, товарицькими або нейтральними. У відносинах з біологічним батьком більше труднощів виникає у дівчат, а не у хлопців.

У неповних родин (монородина з батьком) соціальні практики обумовлені низкою труднощів: відсутністю належної кількості часу на спілкування з дитиною, проблеми побутового характеру, необхідність суміщення батьківської та професійної ролей. При цьому пріоритетним напрямом визначається подолання фінансових проблем, а не соціальних або психологічних.

При цьому соціальні послуги, надані державою, користуються більшим попитом у жінок, що може бути обумовленим стереотипами щодо виключності жіночих практик в оформленні державної допомоги або недоступності низки соціальних трансферів для чоловіків. При цьому знижується рівень емпатичного спілкування та контролю батька за життям дитини.

Для родин з дитиною після розлучення є властивими певна ізолюваність та дистанціювання батька від дитини, емоційна криза у спілкуванні та намагання компенсувати власну відсутність за рахунок матеріальної допомоги. Соціальні ролі при цьому виконуються в межах моделі «недільного батька»,

«усвідомленого» або «відсутнього» батька. Обрання соціальної ролі обумовлене частотою зустрічей з дитиною, участю у її матеріальному забезпеченні, вихованні та прийнятті життєво важливих рішень.

Загальна установка щодо батьківства чоловіками формується з опорою як на традиції власної родини та елементи «радянського татівства», так і з урахуванням новітніх тенденцій щодо усвідомленого та егалітарного татівства, яке будується на симетричному підході до виховання дитини як з боку чоловіка, так і з боку жінки.

Серед стратегій, які обираються батьком, типовими є: інфантилізація дитини; прагнення до максимального захисту та участі у житті дитини; авторитарна гіперсоціалізація або кооперація [34].

Так, згідно дослідження Дж. Голдберга [35], активна залученість батька до виховання дитини залежить не тільки від типу родини, але й від особистої готовності до батьківства, мотивації, рівня відповідальності, любові до дитини та її матері. Саме ці внутрішні імперативи обумовлюють інтенсивність, стабільність і якісну наповненість батьківської залученості. Активна залученість означає прояв ініціативи по відношенню до дітей, включеність до виконання максимального або широкого спектра сімейних обов'язків. Категорії батьків, які реалізують даний тип залученості, можуть бути представлені як:

- досвідчені (дорослі / зрілі) батьки;
- забезпечені / задоволені своїм доходом батьки;
- батьки, які планували дітей (вагітність дружини / партнерки);
- батьки, які критикують мати, в тому числі, наприклад, батьки, які борються в суді за право виховання дитини після розлучення;
- монобатьки (особливо стосується категорії батьків після розлучення);
- батьки-громадські працівники (учасники батьківських громадських об'єднань);
- багатодітні батьки (неважливо чи є вони представниками моногамних сімей або сімей з повторним шлюбом).

Фрагментарне батьківство або часткова залученість – виконання обмеженого числа функцій (не в повному обсязі або нерегулярно) об'єктивно це характерно: для розлучених батьків-нерезидентів, які фізично не можуть виконувати ряд функцій, перебуваючи на відстані (особливо це відчувається в побутовому плані, виконанні домашніх завдань, емоційної підтримки при виниклі труднощі); для батьків з додатковою зайнятістю, змушених підробляти у вільний від основної роботи час або батьків, які практикують маятникову професійну міграцію. Відсутність залученості є характерною для розлучених нерезидентних батьків, хто змирився з заборонаю колишньої дружини на контакти з дитиною, небажанням самої дитини, або усвідомлено добровільно відмовилися від продовження батьківської ролі.

Вимушена чи опосередкована залученість означає наявність зовнішніх мотиваторів: вибудовування батьківсько-дитячої взаємодії в сім'ях з повторним шлюбом при посередницької ролі дружини / партнерки, особливо якщо мова йде про зведених / змішаних сім'ях, де мати - сполучна ланка між своєю дитиною і новим чоловіком; заохочення батьківсько-дитячих контактів матерями дітей у сім'ях після розлучення; вплив прабаб'яків в розширених сім'ях; інклюзія батьків матерями дітей в виконання виховних функцій в повних сім'ях; вплив не залежить від зовнішніх чинників, наприклад, раптова смерть дружини або відмова матері дитини від материнства, відхід з сім'ї; неготовність до монобатьківства, нестача побутових і педагогічних навичок і знань.

Отже, позитивна та негативна залученість батька до виконання обов'язків є опосередкованою низкою чинників, серед яких: готовність до батьківства, мотивація, рівень відповідальності, любові до дитини та її матері, наявність у минулому практик насильства або розлучення (негативна залученість). Загалом до тенденцій останніх десятиліть в практиках татівства у світі можна віднести: плюралізацію та високий динамізм поширеності нових практик; появу новітніх форм (монотатівство); популяризацію альтернативних форм сімейного співжиття; вирівнювання валідності любові матері та батька; тенденцію до формування батьківських організацій, зокрема і за статевою ознакою.

РОЗДІЛ 3

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖПОКОЛІННОЇ СПЕЦИФІКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАКТИК ТАТІВСТВА

3.1. Анкетне опитування як метод збору первинної соціологічної інформації.

Соціологія характеризується розгалуженою системою знань, яка структурується у складну багаторівневу систему. Це зумовлено багатогранністю та складністю соціальних процесів, що відбуваються, а також різноманіттям рівнів та ракурсів їх вивчення, тому соціальна наука розгалужена на наступні рівні вивчення:

1) загальнотеоретична соціологія яка націлена на вивчення загальних закономірностей функціонування та розвитку соціуму як такого;

2) теорії середнього рівня які орієнтовані на дослідження закономірностей взаємодії та дії окремих структурних одиниць соціальної системи тобто спеціальні соціологічні теорії, у тому числі галузеві на кшталт соціологія сім'ї, соціологія праці тощо;

3) емпірична або прикладна соціологія, метою дослідження якої є вивчення соціальної дійсності за допомогою інструментальних технологій та специфічних соціологічних методів з метою масового вивчення поведінки людей у різних сферах їх життєдіяльності.

Завданням емпіричної соціології є дослідження соціальних фактів. За Е. Дюркгеймом, під соціальним фактом розуміється як фрагмент соціальної дійсності, що зафіксований у свідомості людини у природньому (усне чи писемне мовлення) чи штучному (формули, графіки тощо) вигляді [36]. Соціальними фактами може бути наступна діяльність людини: висловлювання людини, духовні чи матеріальні здобуття людської діяльності, вчинки людини чи соціальних груп.

Емпірична соціологія спирається на наступні основні методи емпіричного дослідження: спостереження, аналіз документів, опитування (у формі анкетування чи інтерв'ю).

Анкетне опитування є одним з двох методів соціологічного опитування, на ряду з інтерв'ю, що застосовується з метою отримання первинної соціологічної інформації, що стосується об'єктивних фактів, знань, оцінок з метою подальшої соціологічної обробки та інтерпретації. Особливістю застосування анкетного методу є опосередкований характер взаємодії між дослідником, та особою, яку досліджують за допомогою анкети – розробленого дослідником інструментарієм, що складається з певного переліку питань, які необхідні досліднику у дослідженні проблематики.

За своїми видами, анкетне опитування може поділятися на: очним (проводиться у безпосередньому контакті інтерв'юера з опитуваним) чи заочним (опитування за поштовими анкетами, опитування у соціальних мережах, формах GoogleDocs тощо); анонімним чи персоніфікованим (останній варіант характерний для опитування у формі інтерв'ю, аніж до масового анкетного опитування).

К перевагам методу анкетного опитування відноситься відносна економічність (особливо з розвитком інтернет-технологій), можливість охоплення великої групи осіб, що підлягають дослідженню, універсальність по відношенню до сфер життєдіяльності людей, формалізованість результатів.

Надійність отриманої соціологічної інформації залежить від багатьох факторів. Перш за все, це відповідність запитань інструментарію меті та завданням дослідження: питання, що формулює дослідник повинні бути переформатовані у доступні до розуміння респонденту. По-друге, збереження правил та логічності побудови опитувальника, враховуючі наукові та психоемоційні рекомендації, розподіл анкети за змістовно-логічними блоками, використання різних методів опитування (відкриті, закриті питання, використання шкал, тощо). По-третє, анкета повинна бути доступною: чіткість та зрозумілість інструкцій для інтерв'юера та респондента, проста побудова

питань, на які потрібно отримати відповіді, повнота варіантів відповідей. Важливими також є комунікативні навички інтерв'юера, вміння мотивувати респондента, відсутність натяку на очікувану відповідь.

Організація та проведення масового анкетного опитування складається з наступних етапів: підготовка та організація дослідження, «половий» етап проведення дослідження, первинна обробка даних, узагальнення та аналіз даних.

Першим етапом підготовки та організації дослідження є створення ескізу соціологічного дослідження, що ставить перед науковцем наступні завдання. Перш за все, дослідник розглядає проблему, яка знаходиться у основі дослідження, формування робочої назви дослідження, розстановка пріоритетів аспектів проблеми. Наступним програмним етапом є збір інформації щодо залучених виконавців дослідження. Далі завданням дослідника є визначення генеральної сукупності та попередній розрахунок вибіркової сукупності.

Вибірковою сукупністю є сукупність представників генеральної сукупності, яка за заданими параметрами наближається відповідно до пропорцій до генеральної. Після цієї оцінки постає питання інструментарію дослідження, а саме розрахунок об'єму опитувальника, форма презентації інструмента респондентові, за потреби – організація питань тиражування.

Далі, необхідно визначитись з питанням хто і у який спосіб буде збирати первинну соціологічну інформацію та логічно оброблювати її (хто та за допомогою якого програмного забезпечення). Після цього етапу необхідно узгодити як та у якій формі будуть представлені результати дослідження та у якому обсязі. Виходячи з аналізу вищезазначених підготовчих етапів, дослідник може оцінити, які ресурси потрібні для організації та проведення дослідження у формі масового анкетного опитування.

Наступним кроком у етапі підготовки та організації дослідження є розробка програми та робочого плану дослідження. Цей етап складається з двох під етапів: методологічного, що включає у себе формулювання теми, актуальність проблеми, цілі, завдання та гіпотези дослідження, та методичну

частину, у якій окреслюються питання реалізація дослідження та логічність схеми конструювання інструментарію.

Методологічна частина включає у себе наступні кроки: визначення актуальності дослідження, тобто навіщо воно проводиться, чому саме зараза та чим викликаний науковий інтерес; обґрунтування соціальної проблеми – суперечної ситуації, яка має соціальний характер, та є дотичною до інтересів певних соціальних груп та інститутів, що може окреслити стан науки про незнання певних якісних або кількісних змін певного соціального явища чи процесу. Цей крок полягає у описі суперечливої ситуації, її уточнення та класифікацію.

Наступним кроком методологічної частини є визначення об'єкта соціологічного дослідження тобто носія тієї чи іншої соціальної проблеми, а також предмета дослідження – концентрованого виразу взаємозв'язку об'єкта та соціальної проблеми. Після цього етапу завданням дослідника є формулювання мети дослідження – надати аналіз проблемної ситуації та бажаний кінцевий результат дослідження.

Далі необхідно сформулювати завдання дослідження, тобто конкретизація послідовність дій, які направлена на досягнення мети дослідження. Наступними кроками для дослідника є логічний аналіз основних понять дослідження – їх інтерпретація та операціоналізація (переведення понять у емпіричний індикатор), та формулювання гіпотез – науково обґрунтованих припущень щодо структури явища, що вивчається, чи щодо характеру зв'язку між його компонентами.

Методична частина підготовки та організації дослідження включає у себе наступні етапи: визначення генеральної та вибіркової сукупності, методу збору соціологічної інформації (у даному випадку – анкетне опитування), побудова логічної структури інструментарію та логічних схем обробки інформації. Логічна схема інструментарію полягає у побудові так званого «скелету» анкети для опитування: з операціоналізації виносяться ознаки, які є варіантами питань та індикатори, які є варіантами відповідей. Логічні ж схеми обробки інформації

показують гіпотетичний діапазон та глибину аналізу та забезпечує емпіричну доказовість гіпотези. Для цього окреслюються питання, які потребують попередньої змістовної обробки; окреслюється рівномірний розподіл за запитаннями інструментарію та зазначаються зв'язки чи перехресні таблиці для підтвердження гіпотези (за кожною гіпотезою окремо).

Другим етапом проведення соціологічного дослідження методом анкетного опитування є «польовий» етап. Першим кроком є тестування розробленого інструментарію, тобто проведення пілотного дослідження. Тестування інструментарію проводиться на 5-10% респондентів вибіркової сукупності з метою отримання інформації про якість створення інструментарію, та, на вимогу, його редагування. Після проведення пілотного дослідження інструментарію, проводиться безпосередній збір первинної соціологічної інформації у респондентів.

Третій етап проведення соціологічного дослідження полягає у первинній обробці даних. На цьому етапі відсіюються браковані анкети, тобто неякісно заповнені, проводиться кодування первинної соціологічної інформації, введення даних до засобів обробки даних та будування таблиць розподілу та індексів кореляції.

Останнім етапом є узагальнення та аналіз даних, під час якого дослідник формує звіт, виходячи з аналізу первинної соціологічної інформації, та написання нарративного звіту з наданням практичних рекомендацій.

Отже, підсумовуючи можна зазначити, що анкетне опитування є одним з методів емпіричних дослідження, яке застосовується з метою отримання первинної соціологічної інформації, що стосується об'єктивних фактів, знань, оцінок з метою подальшої соціологічної обробки та інтерпретації. Це дослідження складається з чотирьох етапів: підготовка та організація дослідження, «польовий» етап проведення дослідження, первинна обробка даних, узагальнення та аналіз даних.

3.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження міжпоколінної специфіки соціальних практик татівства у м. Запоріжжя

Під час проведення дослідження міжпоколінної специфіки соціальних практик татівства у м. Запоріжжя був використаний метод масового опитування у формі очного анкетування. Респонденти були поділені на дві вікові групи: 18-28 та 55-65 років, відстань між якими склала одне покоління.

Відповідно до даних Державної служби статистики України по м. Запоріжжю станом 2018 році генеральна сукупність в межах зазначених вікових груп становила 206421 особи, з них 87 665 осіб 18-28 років (44830 чоловіків та 42835 жінок) та 118756 осіб 55-65 (47527 чоловіків та 71229 жінок) [37].

Обсяг вибіркової сукупності – 383 особи: 163 особи 18-28 років (83 чоловіка та 80 жінок) та 220 осіб 55-65 років (88 чоловіків та 132 жінки). Помилка репрезентативності склала 5%, довірчій інтервал – 2,18. Інструментарій дослідження був представлений у вигляді анкеті, яка складалась з 25 питань, у яких респондентам було запропоновано вказати власні демографічні данні, тип родини, у якій вони виховувались, соціо-демографічні данні батька та описати рівень залученості батька до їх виховання та у сімейні відносини.

Середній вік респондента категорії 18-28 склав 20 років, категорії 55-65 – 59 років. Середній рік народження батька – 1971 та 1935 років відповідно. Отже, середній вік, коли чоловіки м. Запоріжжя стають батьками збільшився на 3 роки – з 24 до 27 станом на теперішній час.

Більшість респондентів обох вікових груп виховувались у повних родинях (65% групи 18-28 років та 64% групи 55-65 років). 32% респондентів категорії 18-28 років та 30% респондентів категорії 55-65 років виховувались у неповній родині, у якій був присутній лише батько або мати, 3% та 5% відповідно виховувалися родичами різного роду спорідненості. 1% респондентів категорії 55-65 років виховувались у дитячих будинках, будинках сімейного типу або опікунами, які не були родичами.

Виховання у неповних родинах було зумовлене наступними чинниками: 14% респондентів категорії 18-28 років та 35% респондентів категорії 55-65 років виховувались у неповних родинах через смерть одного з батьків, 5% респондентів категорії 55-65 років – через смерть обох батьків; для 71% респондентів категорії 18-28 років та 45% респондентів категорії 55-65 років причиною виховання у неповній родині було розлучення; 10% респондентів категорії 18-28 років та 12% респондентів категорії 55-65 років виховувались у неповній родині через тривалу відсутність одного з батьків через життєві обставини (участь у бойових діях, тривалі заробітки, відбування покарання, тощо), 5% та 3% відповідно – тривалою відсутність обох батьків через життєві обставини.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що зараз у суспільстві, у порівнянні з радянським часом, збільшується кількість розлучень. Одночасно значно збільшилась кількість респондентів, чий батько має вищу освіту: з 19% відсотків категорії 55-65 років до 40% категорії 18-28 років. Кількість тат, які мали незакінчену середню освіту зменшилась з 4% вікової категорії 55-65 років до 0% у віковій категорії 18-28 років, що показує тенденцію покращення рівня освіти серед чоловіків часів незалежності країни.

Наявна тенденція зменшення кількості дітей у родині: частка респондентів, які виховались одною дитиною у родині у віковій категорії 18-28 років склала 46%, у віковій категорії 55-65 років – 35%. Натомість, мали одного брата чи сестру у віковій категорії 18-28 років – 46%, у віковій категорії 55-65 років – 30%, а частка респондентів, які мали декілька братів чи сестер склала 8% та 35% відповідно. Міцнішим зв'язок обидві групи респондентів мали з матерями – 55% вікової категорії 18-28 років так 48% вікової категорії 55-65 років, з обома батьками зв'язок за категоріями був майже рівний – 33% та 32%, а з батьком – 12% та 20% відповідно.

Найбільше залучення батька у подіях життя дитини самотійно спостерігається стабільно протягом поколінь: типовими подіями, у яких батько був залучений найактивніше були ігри, майстрування та зайняття спортом.

Натомість, загальний рівень залученості батька до виховання дитини у повних родин у розрізі поколінь зріс на сьогоднішній час: обидва батьки були однаково залучені до виховання у 39% респондентів категорії 18-28 років та 24% респондентів 55-65 років; кількість родин, у яких мати у більшості випадків займалась вихованням зменшилась: з 49% респондентів категорії 55-65 років до 33% респондентів вікової категорії 18-28 років.

Натомість кількість родин, у яких респонденти виховувались без батька збільшилась з 11% вікової категорії 55-65 років до 22% у віковій категорії 18-28 років. Загалом, рівень залученості батька до хатньої роботи залишається нижчим, аніж рівень залученості матері: 38% респондентів вікової категорії 18-28 років та 37% респондентів вікової категорії 55-65 років погодились з твердженням, що у більшості випадків до хатньої роботи була залучена мати, а у 25% та 31% респондентів відповідно до категорій хатня робота цілком виконувалась матір'ю. Однак, наявна тенденція паритетного розподілу хатньої роботи: відсоток респондентів, які погодились з даним твердженням збільшився з 20% вікової категорії 55-65 років до 32% вікової категорії 18-28 років.

У процесі виховання батько, загалом, у кожного з поколінь, залучений до «типово чоловічих» активностей: у респондентів вікової категорії 55-65 років батько був найбільш залучений у захисті, прищепленні дисципліни та виховних заходах, а у вікової категорії 18-28 років – відпочинок, захист та виховні заходи, що свідчить про гуманізацію обліку батька. Про гуманізацію батьківського виховання також свідчать відповіді респондентів у категорії методів вирішення конфліктів батьком: на сьогоднішній час зменшилась практика використання санкцій з 33% до 23%, натомість використання усних бесід у вирішенні конфліктів та компромісів збільшилось з 25% до 29% та з 14% до 20% відповідно.

У порівнянні поколінь респонденти станом на сьогодні менше звертаються до батька у вирішенні особистих проблем: відсоток респондентів, які звертались з цими проблемами до батька зменшився з 40% до 17%, натомість теперішнє покоління більше звертається до батька за професійними питаннями – попит

збільшився крізь покоління з 19% до 29% респондентів. Це також підтверджує зменшення зв'язку та рівня довіри між батьком та дитиною сьогодні.

Говорячи про образ справжнього батька, є тенденція зберігання гендерного маркування: з твердженням, що справжній батько повинен фінансово забезпечувати родину погодились 27% респондентів вікової категорії 18-28 років та 29% респондентів вікової категорії 55-65 років. На нашу думку, тенденцію зменшення уявлень про те, що справжній батько повинен бути захисником (з 29% до 12% на сьогодні) можна пояснити історичним періодом (II Світова війна) та ідеологічним впливом на виховання у минулому, однак, відсоток респондентів, які погоджуються з цим твердженням, може зрости у зв'язку історичними подіями сьогодення в Україні.

Про гуманізацію образу батька також свідчить зменшення уявлень про те, що справжній батько повинен привчати до дисципліни з 11% у віковій категорії 55-65 років до 4% у віковій категорії 18-28 років; актуальність потреби у підтримці від батька дещо збільшилась з 31% до 35%; однак те, що 22% респондентів вікової категорії 18-28 років вибрали усі перераховані якості, можна зробити висновок, що у образі справжнього батька досі наявне гендерне маркування. Однак, наявна тенденція поступового зменшення цього явища: відсоток респондентів, які погодились з твердженням, що між батьком та матір'ю повинна бути різниця у вихованні зменшилась крізь покоління з 69% до 51% станом на сьогодні, а відсоток тих, хто погодився. Ці відповіді також підтверджують наявність гендерно маркованого образу батька у сучасному українському суспільстві, однак з тенденцією трансформації чоловічої гендерної ролі у сім'ї.

Про трансформацію чоловічої гендерної ролі у сім'ї та відході від гендерно маркованого образу батька свідчить те, що 67% респондентів вікової категорії 18-28 років майже б не використовували або б взагалі не використовували модель виховання їх батька у власній родині, натомість у вікової категорії 55-65 років цей відсоток складає 23%.

Трансформацію чоловічої гендерної ролі також підтверджують асоціації батька з певними рисами характеру. Респондентам було запропоновано 18 варіантів рис характеру. Виходячи з цього, було відібрано 10 рис по кожній віковій категорії, які були найбільш значущими. У віковій категорії 55-65 років переважали наступні риси (у порядку зменшення значущості): рішучість, відповідальність, лідерство, стриманість, лідерство, активність, владність, доброта, суворість, винахідливість, співчутливість, у той час, як для категорії 18-28 років ці риси мали наступні тенденції: рішучість, відповідальність, доброта, винахідливість, лідерство, стриманість, емоційність, владність, поблажливість. Це підтверджує наявність гендерного маркування у образі батька, але є чітка тенденція ліберальної трансформації чоловічої гендерної ролі у сім'ї.

Виходячи з розрахунків результатів дослідження, що стосуються обробки питань з порядковою шкалою та визначення мір розкиду, центральної тенденції, розрахунку коефіцієнтів асиметрії та ексцесу [38, с.233-236], можна стверджувати наступне: зберігається тенденція доброго рівня загальних взаємовідносин з батьком представників обох статей, причому у жінок взаємовідносини є кращими, аніж у чоловіків загалом. У розрізі поколінь наявна тенденція зміцнення зв'язка у представників чоловічої статі (див. Додаток Д, табл. 1.).

Оцінка рівня залученості до хатньої роботи батька у розрізі поколінь збільшується, однак наявне певне протиріччя: за оцінками жінок та чоловіків обох вікових категорій, рівень залученості чоловіків жінки визначають дещо вище, ніж самі чоловіки власну залученість до сімейних справ (див. Додаток Д, табл. 2).

Рівень обізнаності батька у особистих справах представників поколінь майже не змінився (див. Додаток Д, табл. 3.). Однак тут є наявною протилежна тенденція: жінки обох поколінь оцінюють рівень обізнаності батька у власних справах вище, ніж чоловіки. Розподіл відповідей по даному питанню є досить близьким до нормального розподілу.

Ймовірність використання моделі виховання батька у розрізі поколінь дещо змінилась: чоловіки молодшого віку майже в 2 рази ймовірніше використовували модель виховання батька, аніж жінки відповідної вікової категорії, в той час як представники категорії 55-65 років використовували модель поведінки батька майже посередньо у своєму житті. Можливо припустити, що наразі наявна підтримка чоловіками тенденцій трансформації чоловічої гендерної ролі у сім'ї щодо її лібералізації (див. Додаток Д, табл. 4.).

Також, виходячи з розрахунку критерію χ^2 , можна зробити наступні твердження: крізь покоління втрачається взаємозв'язок між освітою батька, та типом родини, у які виховуються його діти. При аналізі взаємозв'язку за питаннями 3 та 6, у когорті 55-65 років число ступенів свободи дорівнювало 12, значення критерію χ^2 було рівне 35,25, критичне значення χ^2 при рівні значущості $p=0,01$ дорівнювало 26,217, що стверджує на наявність взаємозв'язку, однак у досліджуваній когорті 18-55 років за цими ж питаннями, число ступенів свободи дорівнювало 6, значення критерію χ^2 було рівне 5,906, критичне значення χ^2 при рівні значущості $p<0,05$ дорівнювало 12,529, що стверджує про відсутність взаємозв'язку.

Також був проаналізований взаємозв'язок між типом родини, та кількістю дітей у родини – крізь покоління зберігається взаємозв'язок між цими категоріями: при аналізі взаємозв'язку за питаннями 3 та 7, у когорті 55-65 років число ступенів свободи дорівнювало 6, значення критерію χ^2 було рівне 13,809, критичне значення χ^2 при рівні значущості $p=0,05$ дорівнювало 12,592, що стверджує на наявність взаємозв'язку, а у досліджуваній когорті 18-55 років за цими ж питаннями, число ступенів свободи дорівнювало 4, значення критерію χ^2 було рівне 18,606, критичне значення χ^2 при рівні значущості $p=0,01$ дорівнювало 13,227, що стверджує про наявність взаємозв'язку.

Крізь покоління зберігається взаємозв'язок між типом родини та орієнтацію дитини у взаємодії з певним родичем: при аналізі взаємозв'язку за питаннями 3 та 8, у когорті 55-65 років число ступенів свободи дорівнювало 6,

значення критерію χ^2 було рівне 19,227, критичне значення χ^2 при рівні значущості $p=0,01$ дорівнювало 16,812, що стверджує на наявність взаємозв'язку, а у досліджуваній когорті 18-55 років за цими ж питаннями, число ступенів свободи дорівнювало 6, значення критерію χ^2 було рівне 29,410, критичне значення χ^2 при рівні значущості $p=0,01$ дорівнювало 13,227, що стверджує про наявність взаємозв'язку.

Також були визначено, що крізь покоління не зберігається взаємозв'язок між рівнем освіти батька та рівнем його залучення до хатньо-побутової роботи: при аналізі взаємозв'язку за питаннями 6 та 10, у когорті 55-65 років число ступенів свободи дорівнювало 16, значення критерію χ^2 було рівне 27,204, критичне значення χ^2 при рівні значущості $p=0,05$ дорівнювало 26,296, що стверджує на наявність взаємозв'язку, а у досліджуваній когорті 18-55 років за цими ж питаннями, число ступенів свободи дорівнювало 12, значення критерію χ^2 було рівне 10,516, критичне значення χ^2 при рівні значущості $p<0,05$ дорівнювало 21,026, що стверджує про відсутність взаємозв'язку.

Також було проаналізовано міжпоколінний зв'язок освіти батька та його залучення до процесу виховання – крізь покоління цей взаємозв'язок зберігається: при аналізі взаємозв'язку за питаннями 6 та 11, у когорті 55-65 років число ступенів свободи дорівнювало 16, значення критерію χ^2 було рівне 30,402, критичне значення χ^2 при рівні значущості $p=0,05$ дорівнювало 26,296, що стверджує на наявність взаємозв'язку, а у досліджуваній когорті 18-55 років за цими ж питаннями, число ступенів свободи дорівнювало 12, значення критерію χ^2 було рівне 28,666, критичне значення χ^2 при рівні значущості $p=0,01$ дорівнювало 26,217, що стверджує про наявність взаємозв'язку.

Не було виявлено взаємозв'язку між рівнем освіти батька та вибором методу вирішення конфліктів з дитиною як у динаміці, так і окремо за поколіннями: при аналізі взаємозв'язку за питаннями 6 та 16, у когорті 55-65 років число ступенів свободи дорівнювало 16, значення критерію χ^2 було рівне 19,745, критичне значення χ^2 при рівні значущості $p<0,05$ дорівнювало 26,296,

що стверджує про відсутність взаємозв'язку, а у досліджуваній когорті 18-55 років за цими ж питаннями, число ступенів свободи дорівнювало 15, значення критерію χ^2 було рівне 22,369, критичне значення χ^2 при рівні значущості $p < 0,05$ дорівнювало 24,996, що стверджує про відсутність взаємозв'язку.

При розрахунках була отримана інформація, що крізь покоління втрачається взаємозв'язок між рівнем освіти батька та ймовірністю використання моделі поведінки батька дитиною у власній родині: при аналізі взаємозв'язку за питаннями 6 та 21, у когорті 55-65 років число ступенів свободи дорівнювало 16, значення критерію χ^2 було рівне 41,484, критичне значення χ^2 при рівні значущості $p = 0,01$ дорівнювало 32, що стверджує на наявність взаємозв'язку, а у досліджуваній когорті 18-55 років за цими ж питаннями років число ступенів свободи дорівнювало 12, значення критерію χ^2 було рівне 18,578, критичне значення χ^2 при рівні значущості $p < 0,05$ дорівнювало 21,026, що стверджує про відсутність взаємозв'язку.

Підсумовуючи, можна сказати, що за результатами дослідження були підтверджені гіпотези роботи: соціальні практики татівства жителів м. Запоріжжя зберігають елементи практик прабабків та базуються на обмеженні участі батька у вихованні дитини та те, що соціальні очікування та оцінка значущості практик татівства жителів м. Запоріжжя є гендерно маркованими.

Виходячи результатів дослідження, можна стверджувати, що чоловіча гендерна роль у сім'ї набула трансформацій: збільшився вік, коли чоловіки заводять дітей, збільшився рішень освіти чоловіків; значно зменшилась кількість дітей, які були народжені о родинях; рівень залученості батька до хатньої роботи дещо збільшився, проте замученість батька до «типово чоловічої» діяльності у вихованні залишається незмінною; гуманізація підходу до вирішення конфліктів є значною, однак рівень довіри до батька знижується; показником трансформації гендерно маркованої ролі є риси характеру, з якими діти асоціюють батька, а також зменшення рівня бажання використовувати типову роль батька у власній родині.

Ймовірними історичними причинами трансформації чоловічої гендерної ролі у сім'ї є зменшення гонки озброєнь середини ХХ сторіччя, зменшення ідеологічного впливу та демократизація політичної системи у II половині ХХ сторіччя на території сучасної України, поширення ідей глобалізації, євроінтеграційні процеси сучасної України та пов'язані з цим процесом законодавчі зміни, економічна криза в Україні в період становлення державності.

3.3. Тенденції трансформації соціальних практик у м. Запоріжжя

З кінця ХІХ століття вчені з різних наукових областей провели безліч досліджень гендерних відмінностей між чоловіками і жінками, зокрема в аспекті виконання соціальних ролей батьків. Аж до 1970-х років основною метою цих досліджень було підтвердити біологічну природу гендерних відмінностей і обґрунтувати зміст існуючих гендерних ролей. Однак результати більшості досліджень показують, що подібностей між чоловіками і жінками набагато більше, ніж відмінностей. У широко цитованому оглядовому дослідженні психологи Е. Маккобі і К. Джеклін призводять чотири параметри, за якими були виявлені відмінності між чоловіками і жінками: здатності до орієнтування в просторі, математичні здібності, мовні навички та агресивність. Але навіть ці виявлені відмінності невеликі і сильно залежать від методики і умов проведення дослідження [39].

Напрями змін міжпоколінних практик татівства також сильно пов'язані зі змінами традиційної інструментальної ролі батька у родині. Так, у класичному варіанті вона не передбачала включеності чоловіка у піклування про дітей (що розглядалось виключно як прерогатива жінки). Лише в результаті дії історичних, соціокультурних та економічних чинників відбувався поступовий перехід до послаблення авторитарної влади батька, посилення ступеня його участі у піклуванні про дітей, емоційному спілкуванні, догляді та розділенні побутових обов'язків.

Практики татівства тісно пов'язані з формами сімейного життя. Так, Л. Стоун виділив три етапи трансформації, які передбачали поступовий перехід від одного типу відносин до іншого:

1) відкрита родова родина (XIV-XV)– нуклеарна родина, яка веде власне домашнє господарство та має тісний зв'язок із місцевою спільнотою та іншими родичами. Відносини не передбачали емоційної близькості, а індивідуальна свобода вибору була підкорена груповому інтересу. Не існувало поняття недоторканості приватного життя;

2) ізольована патріархальна родина (XVI-XVII) – родина перетворюється на відокремлену та втрачає зв'язок із місцевою общиною. Супроводжується зростання авторитарної влади батька та усвідомленням значущості батьківської та материнської любові;

3) замкнена нуклеарна родина – тісний емоційний зв'язок між її членами, високий рівень відокремленості та підвищена увага до виховання дітей. В основі шлюбу знаходиться індивідуальний вибір [40; 41].

Основними характеристиками традиційної родини виступають: наслідування патріархальній моделі родини; поєднання ролей подружжя, батьківства та спорідненості, превалювання цінності спорідненості та родинного інтересу над особистими потребами; моногамність та неможливість розторгнення шлюбу; багатопоколінна розширена структура; багатодітність, високий рівень значущості релігійних норм у родинному житті.

Сучасні зміни характеризуються переходом від традиційної до сучасної моделі татівства, що обумовлено низкою факторів:

1) інституціональною трансформацією родини;

2) змінами у традиційній чоловічій маскулінності (перехід від гегемонної до множинної);

3) змінами практик татівства та материнства (зниження рівня гендерної родинної та батьківської сегрегації і поляризації, конвергенція материнських та татівських ролей) [42; 43].

Загальні тенденції у зміні форм родини:

- 1) зниження ступеня впливу кланів та інших корпоративних груп (родичів);
- 2) вільне обрання дружини/чоловіка за власними вподобаннями;
- 3) за жінкою визнається право вибору та прийняття рішення;
- 4) надання переваги екзогамії перед ендогамією. Ендогамія – принцип обрання шлюбного партнера, згідно якого він має належати до тієї ж самої соціальної групи (клану); екзогамія - принцип обрання шлюбного партнера, згідно якого він не повинен належати до тієї ж самої соціальної групи (клану);
- 5) зростання рівня сексуальної свободи;
- 6) розширення сфери прав дітей [44; 45].

У сучасних суспільствах, де панує бінарна рольова система, порушення запропонованої суспільством людині ролі, тобто гендерна нонконформність, як правило, не схвалюється. Соціальне оточення здійснює нормативний тиск на дітей і дорослих, примушуючи їх дотримуватися визначених ролей у бінарних опціях. Як показують дослідження, гендерно-типова поведінка і самовідчуття як типового тата або матері можуть позитивно впливати на самооцінку дітей. Але в разі, якщо самовідчуття розходиться запропонованою суспільством роллю, вимога дотримуватися гендерної ролі стає джерелом стресу і негативно впливає на психологічну адаптацію людини у суспільстві та вторинної соціалізації.

Щодо результатів експертного опитування, проведеного автором у м. Запоріжжя у 2018, то один з його блоків стосувався виконання соціальних ролей чоловіком, зокрема батьківськи.

Так, блок питань щодо трансформації соціальної ролі та соціальних практик чоловіка у період впровадження демократичних змін в українському суспільстві» був направлений виділення рис, які б були притаманні чоловіку у певних видах діяльності, виходячи з останніх трансформацій в українському суспільстві, та оцінити тенденції щодо змін з проблематики.

У першому питанні блоку експертам було запропоновано прорангувати ступінь важливості соціальних ролей, які виконує чоловік в українському суспільстві. Результати дослідження (більше 3 балів з 5) мають наступний

вигляд: батько (4,75 з 5); годувальник (4,63 з 5); захисник (4,63 з 5); чоловік (партнер) (4,5 з 5); друг (4 з 5); переможець (3,88 з 5); спортсмен (3,88 з 5); лідер (3,75 з 5); фахівець (3,75 з 5).

Категорії «активіст» (2,63 з 5) та «домохазяїн» (2,6 з 5) були менш значущими, на думку експертів, та не є дуже характерними для сучасного українського суспільства. Також варто позначити, що ролі, які характерні для приватної та соціальної сфери життєдіяльності, є більш розповсюджені у списку, не дивлячись на те, що для цих характеристик для чоловіків характерне зменшення впливу стереотипно «чоловічих» якостей. Тому можна окреслити, що ця взаємодія є показником необхідності трансформації сприйняття чоловічої гендерної ролі у сучасному українському суспільстві.

У наступному питанні експертам було запропоновано оцінити законодавчі та суспільні зміни, які були направлені на трансформацію чоловічої гендерної ролі в сучасному українському суспільстві. Результати дослідження були виділені за допомогою моди (більше 3 балів з 5) та мають наступний вигляд:

- отримання рівних прав на виховання дитини у разі розлучення (4,38 з 5);
- можливість йти у відпустку по догляду за дитиною (4,25 з 5);
- популяризація участі чоловіка у домашніх справах (4,25 з 5);

Виходячи з результатів дослідження, можна стверджувати, що чоловіча гендерна роль у сім'ї набула трансформацій, а власне результати дослідження дозволили виділити напрямки змін.

1. Збільшився вік, коли чоловіки стають батьками, що, на нашу думку, можна пояснити декількома причинами: збільшенням тривалості життя населення у країні протягом ХХ століття (для України кінця ХІХ століття даний показник становив 27 років); розвитком так званого «відповідального підходу» до батьківства, який передбачає планування та попередню підготовку батьків до народження дітей, планування їх виховання, освіти та особистої участі у житті власних дітей; зростанням соціальних вимог до батьків щодо забезпечення належного рівня її виховання та розвитку, що відбивається на зростанні віку

народження дітей та так званому відкладеному батьківству, наявність якого починає фіксуватись в сучасній Україні.

2. Збільшився рішень освіти чоловіків що, на нашу думку, можна пояснити наступними причинами: збільшенням попиту на ринку праці професій, які потребують високого рівня освіти та кваліфікації; переходу держави до нового типу відносин та загальною тенденцією до збільшення рівня освіченості серед громадян як в Україні, так і у світі в цілому.

3. Значно зменшилась кількість дітей, які були народжені у родинах, що, на нашу думку, можна пояснити декількома причинами: відходом від патріархального типу родини та становленням родини нуклеарної, що є загальною тенденцією для європейських країн у ХХ столітті; економічною кризою у період становлення української державності, збідненням населення та прийняттям рішення щодо народження лише однієї дитини; погіршенням епідеміологічної ситуації з інфекціями, що передаються статевим шляхом та, як наслідок, зростання рівня захворюваності репродуктивної системи як у чоловіків, так і у жінок.

4. Рівень залученості батька до хатньої роботи дещо збільшився, проте залученість батька до «типово чоловічої» діяльності у вихованні залишається незмінною. Це, на нашу думку, можна пояснити наступними причинами: загальною тенденцією до рівномірного залучення матерів та батьків у сфері економічного забезпечення родини; збереженням тенденцій продукування гендерних стереотипів у системах освіти та виховання щодо розподілу видів діяльності на «чоловічу» та «жіночу».

5. Гуманізація підходу до вирішення конфліктів є значною, однак рівень довіри до батька знижується що, на нашу думку, можна пояснити збільшенням рівня розлучень та у подальшому житті – виключенням батька з життя дитини.

6. Показником трансформації гендерно маркованої ролі є риси характеру, з якими діти асоціюють батька, а також зменшення рівня бажання використовувати типову роль батька у власній родині.

Отже, підсумовуючи можна зазначити, що анкетне опитування є одним з методів емпіричних дослідження, яке застосовується з метою отримання первинної соціологічної інформації, що стосується об'єктивних фактів, знань, оцінок з метою подальшої соціологічної обробки та інтерпретації. Це дослідження складається з чотирьох етапів: підготовка та організація дослідження, «половий» етап проведення дослідження, первинна обробка даних, узагальнення та аналіз даних.

За результатами дослідження були підтверджені гіпотези роботи: соціальні практики татівства жителів м. Запоріжжя зберігають елементи практик прабатьків та базуються на обмеженні участі батька у вихованні дитини та те, що соціальні очікування та оцінка значущості практик татівства жителів м. Запоріжжя є гендерно маркованими.

Виходячи результатів дослідження, можна стверджувати, що чоловіча гендерна роль у сім'ї набула трансформацій: збільшився вік, коли чоловіки заводять дітей, збільшився рішень освіти чоловіків; значно зменшилась кількість дітей, які були народжені в родині; рівень залученості батька до хатньої роботи дещо збільшився, проте замученість батька до «типово чоловічої» діяльності у вихованні залишається незмінною; гуманізація підходу до вирішення конфліктів є значною, однак рівень довіри до батька знижується; показником трансформації гендерно маркованої ролі є риси характеру, з якими діти асоціюють батька, а також зменшення рівня бажання використовувати типову роль батька у власній родині.

Ймовірними історичними причинами трансформації чоловічої гендерної ролі у сім'ї є зменшення гонки озброєнь середини ХХ сторіччя, зменшення ідеологічного впливу та демократизація політичної системи у II половині ХХ сторіччя на території сучасної України, поширення ідей глобалізації, євроінтеграційні процеси сучасної України та пов'язані з цим процесом законодавчі зміни, економічна криза в Україні в період становлення державності.

ВИСНОВКИ

У науковій літературі татівство, як і материнство, розглядається з трьох ключових позицій: як біологічний, соціокультурний феномен та біосоціальний феномен. В межах власне соціологічної теорії татівство визначається дуально: як соціальний інститут та як соціальна практика. Сутнісними рисами татівства як соціальної практики виступає повсякденна діяльність з виховання дітей, відтворення існуючих соціальних структур у діяльності батьків, конкретні дії акторів з реалізації власних прав та обов'язків.

Оновними поняттями роботи є «покоління», «соціальна практика» і «татівство». Покоління – це об'єктивно сформована соціально-демографічна та культурно-історична спільність людей, об'єднаних кордонами віку і загальними умовами формування та функціонування в конкретно-історичний період часу. Поколінню притаманні типові антропогенні, соціально-психологічні, ідейно-моральні та етнокультурні характеристики, подібні духовні цінності, соціальний досвід та стиль життя. Соціальна практика – соціальна дія людини, яка направлена на перетворення суспільства та забезпечує створення необхідних умов, котрі необхідні для його існування та розвитку. Татівство розглядається як соціально-біологічний взаємозв'язок дитини та батька, соціальний інститут та соціальна практика.

При дослідженні міжпоколінної специфіки соціальних практик татівства доречними є соціокультурний, історичний, інституційний та системний методи.

Власне міжпоколінна трансляція за Р. Мертоном обумовлена такими показниками, як здатність соціальної структури до підтримки нормативних зразків, здатність до реакції у відповідності до зовнішніх чинників, особливостей рольового набору, рольової поведінки та рольових очікувань, ступінь їх засвоєння членами спільноти та загальна відповідність об'єктивним потребам.

Дослідження, проведені у ХХ столітті показали, що психофізіологічні реакції та емоції стосовно власної дитини, її почуттів та стану є однаковими як для чоловіків так і для жінок, вони не є гендерно маркованими, що слугує

відправною точною для сучасного розуміння ролей батьків у вихованні дитини: так звана «материнська» або «батьківська» любов не є відмінними. Чим більш критичною є ситуація, у якій опинилась дитина (не обов'язково власна), тим меншою є відмінність у реакціях та ставленні чоловіків та жінок. Відмінність полягає не в специфіці самого почуття любові та турботи, а в нормативних соціально схвалюваних вимогах до їх прояву, які є відмінними для представників різних статей.

Взагальному вигляді, серед світових тенденцій останніх десятиліть в практиках татівства можна зазначити: плюралізацію та високий динамізм поширеності нових практик; появу новітніх форм (монотатівство); популяризацію альтернативних форм сімейного співжиття; вирівнювання валідності любові матері та батька; тенденцію до формування батьківських організацій, зокрема і за статевою ознакою.

Під час проведення дослідження міжпоколінної специфіки соціальних практик татівства у м. Запоріжжя був використаний метод масового опитування у формі очного анкетування. Респонденти були поділені на дві вікові групи: 18-28 та 55-65 років, відстань між якими склала одне покоління. Обсяг вибіркової сукупності – 383 особи: 163 особи 18-28 років (83 чоловіка та 80 жінок) та 220 осіб 55-65 років (88 чоловіків та 132 жінки).

Виходячи з результатів дослідження, можна стверджувати, що чоловіча гендерна роль у сім'ї набула трансформацій, а власне результати дослідження дозволили виділити напрямки змін.

1. Збільшився вік, коли чоловіки стають батьками.
2. Збільшився рівень освіти чоловіків.
3. Значно зменшилась кількість дітей, які були народжені у родинях.
4. Рівень залученості батька до хатньої роботи дещо збільшився, проте залученість батька до «типово чоловічої» діяльності у вихованні залишається незмінною.
5. Гуманізація підходу до вирішення конфліктів є значною, однак рівень довіри до батька знижується що, на нашу.

6. Показником трансформації гендерно маркованої ролі є риси характеру, з якими діти асоціюють батька, а також зменшення рівня бажання використовувати типову роль батька у власній родині.

Соціально-практична значимість роботи полягає у виділенні «проблемного поля» у процесах трансформації соціальних практик татівства в українському суспільстві, які потребують подальшого вирішення. Результати роботи можуть бути запропоновані для використання відділу з питань молоді Управління молоді, фізичної культури та спорту Запорізької обласної державної адміністрації, громадським організаціям, зокрема БО «100% життя», БФ «Гендер Зед».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стрельник О. Турбота як робота : материнство у фокусі соціології. Монографія. Київ : Критика, 2017. 288 с.
2. Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. Населення / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. URL: <http://database.ukrcensus.gov.ua> (дата звернення: 07.10.2018).
3. Нові правила поділу дітей при розлученнях. 2017. URL: <https://expres.online/archive/news/2017/09/13/261798-novi-pravyyla-podilu-ditey-pry-rozluchennyah> (дата звернення: 07.10.2018).
4. Оніщенко А. С. Покоління як соціологічна категорія. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Npchdusoc_2014_234_22_2_14.pdf (дата звернення: 07.10.2018).
5. Осипов Г. В. Социологический энциклопедический словарь. Москва: НОРМА, 2000. 488 с.
6. Исаева М. А. Поколение М. А. Исаева Знание. Понимание. Умение. 2011. № 1. С. 265–268.
7. Лисовский В. Т. Диалектика преемственности поколений / В. Т. Лисовский Социология молодежи : [учебник] / Отв. ред. В. Т. Лисовский. СПб., 1996. 361 с.
8. Глотов М. Б. Поколение как категория социологии М. Б. Глотов Социологические исследования. 2004. № 10. С. 42-48.
9. Вебер М. Основные социологические понятия. *Избранные произведения*. Москва: Прогресс, 1990. 676 с.
10. Словник української мови: в 11 томах / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970-1980. Т.1. С. 112.

11. Овчарова Р. В. Родительство как психологический феномен : Учебное пособие. Москва : Московский психолого-социальный институт, 2006. 496 с.
12. Балич Н. Социальные практики и их роль в современном обществе. Социология: теория, методы, маркетинг. 2013. No 4. С. 69-78.
13. Звонарева А.Е. Социальные практики отцовства. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/sotsialnye-praktiki-ottsovstva> (дата звернения: 07.10.2018).
14. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура. Москва : АСТ, Хранитель, 2006. 880 с.
15. Кон И. Мужчина в меняющемся мире. Москва : Время, 2009 г. 496 с.
16. Фромм Э. Искусство любви. Москва : АСТ, 2009. 224 с.
17. Хомишак О. Образ батька на тлі української літературної спадщини. Молодь і ринок. 2012. No 1. С. 111-113.
18. Практикум по гендерной психологии / Под ред. И. С. Клециной. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 479 с.
19. Гидденс Э. Трансформация интимности: сексуальность, любовь и эротизм в современных обществах. Санкт-Петербург: Питер, 2004. 208 с.
20. Баскаков, А. Я., Туленков, Н. В. Методология научного исследования: Учеб. пособие. Киев, 2004. 216 с.
21. Блауберг И.В., Юдин Э.Г. Становление и сущность системного подхода. Москва: Политиздат, 1973. 364 с.
22. Сорокин П. А. Социальная и культурная динамика / Пер. с англ., ввступ.ст. и коммент. В.В. Сапова. Москва : Академический проект, 2017. 964 с.
23. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Самогонов ; пер. с англ. Москва : Политиздат, 1992. 543 с.
24. Парсонс Т. О социальных системах. Москва : Академический проект, 2002. 832 с.
25. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура. Москва : АСТ, Хранитель, 2006. 880 с.

26. Лапин Н. И. Социокультурный подход и социентально-функциональные структуры. *Социологические исследования*. No 7. 2000. С. 7.
27. Righter N. M. Jr. Evolution: Biological, Social, Cultural // *Encyclopedia of sociology*. V.2. New York: Macmillan Reference, USA, 2000. P. 875-876.
28. Gilbert, J. Garraghan A Guide to Historical Method. Fordham University Press: New York (1946). P.168.
29. Лапин Н. И. Институциональная парадигма как методология социальных исследований. Москва: Институт философии РАН, 2005. С.19-20.
30. Социологический справочник. / Под ред. В. И. Воловича. Киев : Политиздат Украины, 1990. 156 с.
31. Boas F. The aims of ethnology. New York: Macmillan. 1940. PP. 626-638.
32. Young James O. Cultural Appropriation and the Arts (неопр.). John Wiley & Sons, 2010. 562 p.
33. Янак А. Л. Социальные практики отцовства в современной российской семье : дисс. На соискание уч. Степени канд.соц.наук, специальность 22.00.04 – Социальная структура, социальные институты и процессы. Нижний Новгород, 2018. 302 с.
34. Янак А. Л. Трансформация родительства и отцовства в обществе постмодерна. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/transformatsiya-roditelstva-i-ottsovstva-v-obschestve-postmoderna> (дата звернення: 07.10.2018).
35. Goldberg J.S. Identity and Involvement Among Resident and Nonresident Fathers. *Journal of Family Issues*. 2015. Vol.36(7). P. 852-879.
36. Дюркгейм Э. Курс социальной науки. *Социология. Ее предмет, метод, предназначение* / Пер. с фр., составление, послесловие и примечания А.Б. Гофман. М.: Канон, 1995б. С. 167-198.
37. Розподіл постійного населення за статтю та віком / статистичний збірник. 2018 рік URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 07.10.2018).
38. Паніна Н. В. Технологія соціологічного дослідження Київ : Вища школа соціології, 2007. 320 с.

39. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности: трактат по социологии знания. Москва : МЕДИУМ, 1995. 323 м.
40. Волков В. В., Хархордин О. В. Теория практик. Санкт-Петербург : Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2008. 298 с.
41. Гендероване суспільство / Пер. з англ. Київ : Сфера, 2003. 490 с.
42. Добренков В. И., Кравченко А. И. Социальные институты и процессы. Социология в 3 т. Москва : Инфра-М, Т. 3 ;, 2001. 520 с.
43. Марценюк Т. Гендер для всіх. Виклик стереотипам ; за участі Олени Богдан. Київ : Основи, 2017. 256 с.
44. Степаненко В. П. Проблеми формування громадянського суспільства: інститути, практики, цінності. *Українське суспільство: десять років незалежності* (соціологічний моніторинг та коментар науковців). Київ : Інститут соціології НАН України, 2001. 560 с.
45. Tuomela R. The Philosophy of Social Practices: A Collective Acceptance. Cambridge, 2002. 274 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Програма соціологічного дослідження
на тему:
*«Міжпоколінна специфіка соціальних практик татівства
жителів м. Запоріжжя»*

I. Методологічна частина

1.1. Актуальність теми.

Суспільні уявлення українців щодо сімейно-рольових відносин суттєво відрізняються від загальноєвропейських, беручи до уваги проєвропейських шлях розвитку держави. За даними Європейського соціального дослідження 2008 року, в Україні була найбільша з-поміж європейських країн частка респондентів, які вважають, що *«жінка мусить бути готовою менше працювати на оплачуваній роботі, щоб приділяти більше уваги сім'ї»*. За даними Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, станом на 2017 51,59% укладених шлюбів закінчуються розлученням, а судові рішення щодо опіки над дитиною у 93-95% випадків завершуються на користь матері (не дивлячись на те, що сім'я є важливою як для жінок, так і для чоловіків – 90% та 80% відповідно), що призводить до майже повного виключення батька з процесу виховання дитини.

1.2. Обґрунтування проблемної ситуації.

Фактичні дані, що свідчать зміну взаємовідносин у родині, актуалізують проблему дослідження специфіки соціальних практик татівства та їх трансформацій, що можна дослідити у міжпоколінному зрізі.

1.3. Об'єкт дослідження.

Соціальні практики татівства.

1.4. Предмет дослідження.

Особливості міжпоколінних практик татівства.

1.5. Мета дослідження.

Виявити міжпоколінну специфіку соціальних практик татівства та напрями їх трансформацій мешканців міста Запоріжжя.

1.6. Завдання дослідження.

1. Визначити рівень залучення батька до виховання дитини серед представників різних поколінь
2. Виявити рівень залученості батька до хатньої роботи у представників різних поколінь.
3. Проаналізувати залучення батька до «типово чоловічих» та «типово жіночих» активностей у вихованні дитини для кожного покоління.
4. Визначити типові риси характеру батька, які є домінуючими у певному поколінні та стилі розв'язання конфліктів.

1.7. Логічний аналіз основних понять.

1. Покоління – сукупність близьких за віком індивідів, соціальна та ідейно-політична орієнтація яких формується під впливом певного історичного періоду часу, який має свої особливості.
2. Виховання – системний вплив на культурний розвиток, світогляд, моральні принципи когось-небудь у певному напрямі.
3. Конфлікт – зіткнення протилежних інтересів, думок, поглядів.
4. Характер – сукупність стійких психічних властивостей людини, її особистих рис, що виявляються в поведінці й діяльності.

1.8. Гіпотези дослідження.

1. Рівень залучення батька до процесу виховання дитини є майже незмінним.
2. Рівень залученості батька до хатньої роботи збільшився протягом останніх десятиліть.
3. Як і у минулому, батько так само більше залучений до «типово чоловічих» активностей у вихованні.
4. Рис характеру батька, які визначаються як «типові» є відмінними у «старшого» та «молодшого» поколінь.

1.9. Операціоналізація

1. Вік

1.1 18-28

1.2 55-65

2. Стать

2.1 Чоловіча

2.2 Жіноча

3. Тип родини

3.1 Повна родина (мати та батько)

3.2 Неповна родина (лише батько або мати)

3.3 Неповна родина (виховання родичами різного роду спорідненості)

3.4 Альтернативний тип родини (виховання у дитячому будинку, домах сімейного типу, виховання опікунами, які не були родичами, тощо..)

4. Тип неповної родини

4.1 Смерть одного з батьків

4.2. Смерть обох батьків

4.3. Розлучення

4.3 Тривала відсутність одного з батьків через життєві обставини (участь у бойових діях, тривалі заробітки, відбування покарання, тощо)

4.5. Тривалою відсутністю обох батьків через життєві обставини (участь у бойових діях, тривалі заробітки, відбування покарання, тощо)

4.6. Інше

5. Рік народження батька

5.1. Інше

6. Рівень освіти батька

6.1 Незакінчена середня

6.2 Середня

6.3 Середньо-професійна

6.4 Незакінчена вища

6.5 Вища

7. Наявність інших дітей у родині

7.1 Так, є брат\сестра

7.2 Так, є декілька братів\сестер

7.3 Ні, я одна дитина у батьків

8. Зв'язок дитини з одним із родичів

8.1 З батьком

8.2 З матір'ю

8.3 З обома батьками

9. Залученість батьків до видів діяльності дитини

9.1 Батько

9.1.1. Ігри

9.1.2. Прогулянки

9.1.3. Відпочинок

9.1.4. Заняття спортом

9.1.5. Навчання

9.1.6. Заняття творчістю

9.1.7. Майстрування

9.1.8. Мандрівки

9.1.9. Перше відвідування школи

9.1.10. Щирі бесіди

9.1.11. Допомога у вирішенні особистих проблем

9.1.12. Виконання хатніх обов'язків

9.2 Мати

9.2.1. Ігри

9.2.2. Прогулянки

9.2.3. Відпочинок

9.2.4. Заняття спортом

9.2.5. Навчання

9.2.6. Заняття творчістю

9.2.7. Майстрування

9.2.8. Мандрівки

9.2.9. Перше відвідування школи

9.2.10. Щирі бесіди

9.2.11. Допомога у вирішенні особистих проблем

9.2.12. Виконання хатніх обов'язків

9.3 Обидва

9.3.1. Ігри

9.3.2. Прогулянки

9.3.3. Відпочинок

9.3.4. Заняття спортом

9.3.5. Навчання

9.3.6. Заняття творчістю

9.3.7. Майстрування

9.3.8. Мандрівки

9.3.9. Перше відвідування школи

9.3.10. Щирі бесіди

9.3.11. Допомога у вирішенні особистих проблем

9.3.12 Виконання хатніх обов'язків

9,4 Інші

9.4.1. Ігри

9.4.2. Прогулянки

9.4.3. Відпочинок

9.4.4. Заняття спортом

9.4.5. Навчання

9.4.6. Заняття творчістю

9.4.7. Майстрування

9.4.8. Мандрівки

9.4.9. Перше відвідування школи

9.4.10. Щирі бесіди

9.4.11. Допомога у вирішенні особистих проблем

9.1.12 Виконання хатніх обов'язків

10. Залученість батька до хатньої роботи

10.1 Цілком виконувалась матір'ю

10.2 У більшості випадків виконувалась матір'ю

10.3 Як мати, так і батько були залучені у рівному ступені

10.4 У більшості випадків, хатньо-побутова робота виконувалась батьком

10.5 Цілком виконувалась батьком

10.6 Інше

11. Залученість батька до виховання дитини

11.1 Як матір, так і батько були однаково залучені до мого виховання

11.2 У більшості випадків була залучена мати

11.3 У більшості випадків був залученим батько

11.4 Мати майже не брала участь у моєму вихованні

11.5 Батько майже не брав участь у моєму вихованні

12. Загальний рівень залученості батька до виховання

12.1. Повна відсутність емоційного зв'язку

12.2. Часткова наявність зв'язку

12.3. Посередній зв'язок

12.4. Задовільні відносини

12.5. Чудові відносини

13. Залученість батька до сімейних справ

13.1. Повністю не залучений

13.2. Майже не залучений

13.3. Посередньо залучений

13.4. У більшості залучений

13.5. Повністю залучений

14. Залученість батька до особистих справ

- 14.1. Повністю не залучений
- 14.2. Майже не залучений
- 14.3. Посередньо залучений
- 14.4. У більшості залучений
- 14.5. Повністю залучений

15. Залученість батька до видів діяльності дитини

- 15.1. Майстрування
- 15.2. Відпочинок
- 15.3. Допомога у навчанні
- 15.4. Прищеплення навичок гігієни
- 15.5. Навчання «чоловічій роботі»
- 15.6. Прищеплення дисципліни
- 15.7. Виховні заходи
- 15.8. Навчання хатної роботи
- 15.9. Побудова відносин з однолітками
- 15.10. Побудова відносин з іншими людьми
- 15.11. Піклування
- 15.12. Захист
- 15.13. Соціальне самовизначення
- 15.14. Розв'язання конфліктів
- 15.15. Батько не брав участі у вихованні
- 15.16. Інше

16. Методи вирішення конфліктів

- 16.1 Санкцій
- 16.2 Усних бесід
- 16.3 Дискусій
- 16.4 Компромісів
- 16.5 Відсторонювався
- 16.6 Інше

17. Розв'язання проблем батьком

- 17.1 Особистих
- 17.2 Професійних
- 17.3 Побутових
- 17.4 Інше

18. Обов'язки справжнього батька

- 18.1 Привчати до дисципліни
- 18.2 Проявляти підтримку
- 18.3 Бути захисником
- 18.4 Фінансово забезпечувати родину
- 18.5 Ваш варіант

19. Різниця виховання між батьком та матір'ю

19.1. Так

19.2. Ні

19.3. Важко відповісти

20. Найяскравіший спогад дитинства, пов'язаний з батьком

20.1. Інше

21. Вірогідність використання моделі поведінки батька у власній родині

21.1. Ніколи не використовував\ -ла б

21.2. Майже б не використовував\ -ла б

21.3. Важко відповісти

21.4. Частково використовував\ -ла б

21.5. Повністю використовував\ -ла б

22. Відносини з батьком у родині у порівнянні з іншими

22.1 «Як у всіх»

22.2 Відносини інших дітей з батьком були гіршими

22.3 Відносини інших дітей з батьком були кращими

23. Батько асоціюється з

23.1.1. Агресивність

23.1.2. Активність

23.1.3. Винахідливість

23.1.4. Відповідальність

23.1.5. Владність

23.1.6. Доброта

23.1.7. Емоційність

23.1.8. Лагідність

23.1.9. Легковажність

23.1.10. Лідерство

23.1.11. М'якість

23.1.12. Поблажливість

23.1.13. Рішучість

23.1.14. Сентиментальність

23.1.15. Співчутливість

23.1.16. Стриманість

23.1.17. Суворість

23.1.18. Чуйність

23.2.1. Повністю асоціюється

23.2.2. Частково асоціюється

23.2.3. Посередньо асоціюється

23.2.4. Майже не асоціюється

23.2.5. Целком не асоціюється

24. Привід для спілкування з батьком

24.1 Просто так, без причини

24.2 По святам

24.3 Для розв'язання певних проблем

24.4 На відпочинку

24.5 Інше

25. Образ батька

25.1 Герой

25.2 Захисник

25.3 Вчитель

25.4 Вихователь

25.5 Друг

25.6 Найближча людина

25.7 Інше

II. Методична частина

2.1. Обґрунтування методу дослідження.

У прикладній частині роботи буде використане опитування у формі очного анкетування. Об'єктом дослідження виступали дві групи жителів міста Запоріжжя: 18-28 років та 55-65 років. Використання опитування дозволить отримати первинну соціологічну інформацію безпосередньо від респондентів та, після обробки, зробити певні статистичні узагальнення. Відповідно кожна група надавала інформацію щодо власних батьків та хронологічно відстань між двома групами складає одне покоління.

2.2. Визначення обстежуваної сукупності та розрахунок її обсягу.

Генеральною сукупністю виступають всі мешканці м. Запоріжжя зазначених вікових категорій – 206421 особа (станом на 1 вересня 2018 року). Обсяг вибіркової сукупності складає 383 осіб, де представники обох вікових категорій обрані у пропорційному співвідношенні до генеральної сукупності.

З них 87 665 осіб 18-28 років (44830 чоловіків та 42835 жінок) та 118756 осіб 55-65 (47527 чоловіків та 71229 жінок).

Вибіркова сукупність становила 383 особи: 163 особи 18-28 років (83 чоловіка та 80 жінок) та 220 осіб 55-65 років (88 чоловіків та 132 жінки). Помилка репрезентативності склала 5%, довірчій інтервал – 2,18.

2.3. Логічна схема інструментарію.

<i>Операційні поняття</i>	<i>Індикатор</i>	<i>Шкала</i>	<i>Номер в анкеті</i>
Рік народження респондента	Рік	номінальна	1
Стать	Чоловіча Жіноча	номінальна,	2
Тип родини	Повна родина (мати та батько) Неповна родина (лише батько або мати) Виховання родичами різного роду спорідненості Виховання у дитячому будинку, домах сімейного типу або опікунами, які не були родичами Інше	номінальна	3
Тип неповної родини	Смертю одного з батьків Смертю обох батьків Розлученням Тривалою відсутністю одного з батьків через життєві обставини (участь у бойових діях, тривалі заробітки, відбування покарання, тощо) Тривалою відсутністю обох батьків через життєві обставини (участь у бойових діях, тривалі заробітки, відбування покарання, тощо) Інше	номінальна	4
Рік народження батька	Рік	номінальна	5
Рівень освіти батька	Незакінчена середня Середня Середньо-професійна Незакінчена вища Вища	номінальна	6
Наявність інших дітей у родині	Так, є брат\сестра Так, є декілька братів\сестер Ні, я одна дитина у батьків	номінальна	7
Зв'язок дитини з одним із родичів	З батьком З матір'ю З обома батьками	номінальна	8
Залученість батьків до видів	Ігри Прогулянки	номінальна	9

діяльності дитини	Відпочинок Заняття спортом Навчання Заняття творчістю Майстрування Мандрівки Перше відвідування школи Щирі бесіди Допомога у вирішенні особистих проблем Виконання хатніх обов'язків		
Залученість батька до хатньої роботи	Цілком виконувалась матір'ю У більшості випадків виконувалась матір'ю Як мати, так і батько були залучені у рівному ступені У більшості випадків, хатно-побутова робота виконувалась батьком Цілком виконувалась батьком Інше	номінальна	10
Залученість батька до виховання дитини	Як матір, так і батько були однаково залучені до мого виховання У більшості випадків була залучена мати У більшості випадків був залученим батько Мати майже не брала участь у моєму вихованні Батько майже не брав участь у моєму вихованні	номінальна	11
Загальний рівень залученості батька до виховання	Повна відсутність емоційного зв'язку Часткова наявність зв'язку Посередній зв'язок Задовільні відносини Чудові відносини	порядкова	12
Залученість батька до сімейних справ	Повністю не залучений Майже не залучений Посередньо залучений У більшості залучений Повністю залучений	порядкова	13
Залученість батька до особистих справ	Повністю не залучений Майже не залучений Посередньо залучений	порядкова	14

	У більшості залучений Повністю залучений		
Залученість батька до видів діяльності дитини	Майстрування Відпочинок Допомога у навчанні Прищеплення навичок гігієни Навчання «чоловічій роботі» Прищеплення дисципліни Виховні заходи Навчання хатної роботи Побудова відносин з однолітками Побудова відносин з іншими людьми Піклування Захист Соціальне самовизначення Розв'язання конфліктів Батько не брав участі у вихованні Інше	номінальна	15
Методи вирішення конфліктів	Санкцій Усних бесід Дискусій Компромісів Відсторонювався Інше	номінальна	16
Розв'язання проблем батьком	Особистих Професійних Побутових Інше	номінальна	17
Обов'язки справжнього батька	Привчати до дисципліни Проявляти підтримку Бути захисником Фінансово забезпечувати родину Ваш варіант	номінальна	18
Різниця виховання між батьком та матір'ю	Так Ні Важко відповісти	номінальна	19
Найяскравіший спогад дитинства, пов'язаний з батьком	Інше	номінальна	20

Вірогідність використання моделі поведінки батька у власній родині	Ніколи не використовував\ -ла б Майже б не використовував\ -ла б Важко відповісти Частково використовував\ -ла б Повністю використовував\ -ла б	порядкова	21
Відносини з батьком у родині у порівнянні з іншими	«Як у всіх» Відносини інших дітей з батьком були гіршими Відносини інших дітей з батьком були кращими	номінальна	22
Батько асоціюється з рисами	Агресивність Активність Винахідливість Відповідальність Владність Доброта Емоційність Лагідність Легковажність Лідерство М'якість Поблажливість Рішучість Сентиментальність Співчутливість Стриманість Суворість Чуйність	номінальна	23
Привід для спілкування з батьком	Просто так, без причини По святах Для розв'язання певних проблем На відпочинку Інше	номінальна	24
Образ батька	Герой Захисник Вчитель Вихователь Друг Найближча людина Інше	номінальна	25

2.4. Логічна схема обробки інформації

<i>Завдання</i>	<i>№ пит. в анкеті</i>	<i>Статистичні конструкції</i>
1. Рівень залучення батька до виховання дитини серед представників різних поколінь	9, 11, 15	Одномірний розподіл
2. Рівень залученості батька до хатньої роботи у представників різних поколінь.	9, 10, 15	Одномірний розподіл
3. Залучення батька до «типово чоловічих» та «типово жіночих» активностей у вихованні дитини для кожного покоління.	9, 10, 15	Одномірний розподіл
4. Типові риси характеру батька, які є домінуючими у певному поколінні та стилі розв'язання конфліктів.	16, 17, 18, 22, 25	Одномірний розподіл

Для питань з порядковою – розрахунок мір центральної тенденції та розкиду з метою перевірки їх на відповідність нормальному розподілу.

АНКЕТА

Шановний/-а респонденте!

Просимо Вас відповісти на наведені нижче запитання, які будуть використані у роботі «Міжпоколінна специфіка соціальних практик татівства жителів м.

Запоріжжя». Опитування має анонімний характер, отримані дані будуть використані тільки в узагальненому вигляді. Відповідаючи на кожне питання, вибирайте один варіант відповіді (якщо в формулюванні питання не вказано інше).

1. Вкажіть, будь-ласка, Ваш вік:

2. Вкажіть, будь-ласка, Вашу стать:

2.1 Чоловіча

2.2. Жіноча

3. Зазначте, будь-ласка, у якій родині ви виховувались:

3.1 Повна родина (мати та батько) перехід до питання №5

3.2. Неповна родина (лише батько або мати)

3.3 Виховання родичами різного роду спорідненості

3.4 Виховання у дитячому будинку, домах сімейного типу або опікунами, які не були родичами

3.5 Ваш варіант

4. Виховання у неповній родині було обумовлене:

4.1. Смертю одного з батьків

4.2. Смертю обох батьків

4.3. Розлученням

4.4. Тривалою відсутністю одного з батьків через життєві обставини (участь у бойових діях, тривалі заробітки, відбування покарання, тощо)

4.5. Тривалою відсутністю обох батьків через життєві обставини (участь у бойових діях, тривалі заробітки, відбування покарання, тощо)

4.6. Ваш варіант

5. Зазначте рік народження Вашого батька:

6. Вкажіть, будь-ласка, рівень освіти Вашого батька:

- 6.1 Незакінчена середня
- 6.2 Середня
- 6.3 Середньо-професійна
- 6.4 Незакінчена вища
- 6.5 Вища

7. Вкажіть, чи є у вас брати чи сестри:

- 7.1 Так, є брат\сестра
- 7.2 Так, є декілька братів\сестер
- 7.3 Ні, я одна дитина у батьків

8. Згадуючи ваше дитинство, з яким з батьків ви вважаєте зв'язок міцнішим?

- 8.1 З батьком
- 8.2 З матір'ю
- 8.3 З обома батьками

**9. З ким у вас переважно асоціюються наступні моменти життя:
(виберіть по одному варіанту відповіді у кожній строці)**

№	Події життя	Батько	Мати	З обома	З іншими особами
1	Ігри				
2	Прогулянки				
3	Відпочинок				
4	Заняття спортом				
5	Навчання				
6	Заняття творчістю				
7	Майстрування				
8	Мандрівки				
9	Перше відвідування школи				
10	Щирі бесіди				
11	Допомога у вирішенні особистих проблем				
12	Виконання хатніх обов'язків				

10. Будь-ласка, оцініть рівень залученості вашого батька до хатньо-побутової роботи:

10.1 Цілком виконувалась матір'ю

10.2 У більшості випадків виконувалась матір'ю

10.3 Як мати, так і батько були залучені у рівному ступені

10.4 У більшості випадків, хатньо-побутова робота виконувалась батьком

10.5 Цілком виконувалась батьком

10.6 Ваш варіант _____

11. Будь-ласка, оцініть рівень залученості вашого батька до Вашого виховання:

11.1 Як матір, так і батько були однаково залучені до мого виховання

11.2 У більшості випадків була залучена мати

11.3 У більшості випадків був залученим батько

11.4 Мати майже не брала участь у моєму вихованні

11.5 Батько майже не брав участь у моєму вихованні

11.6 Ваш варіант _____

12. За наведеною нижче шкалою визначте загальний рівень Ваших взаємовідносин із батьком, де 5 – чудові відносини, а 1 – повна відсутність емоційного зв'язку:

1	2	3	4	5

13. За наведеною нижче шкалою визначте загальний рівень залучення батька до сімейних справ, де 5 – повністю залучений, а 1 – повна відсутність залучення:

1	2	3	4	5

14. За наведеною нижче шкалою визначте рівень обізнаності батька у ваших особистих справах, де 5 – повністю залучений, а 1 – повна відсутність залучення:

1	2	3	4	5

15. З наведених нижче активностей, виберіть будь-ласка ті, у яких батько залучався у процесі вашого виховання:
(ви можете обрати декілька варіантів відповідей)

Майстрування		Побудова відносин з однолітками	
Відпочинок		Побудова відносин з іншими людьми	
Допомога у навчанні		Піклування	
Прищеплення навичок гігієни		Захист	
Навчання «чоловічій» роботі		Соціальне самовизначення	
Прищеплення дисципліни		Розв'язання конфліктів	
Виховні заходи		Батько не був залучений до процесу виховання	
Навички хатньої-роботи		Ваш варіант	

16. При розв'язанні конфліктних ситуацій Ваш батько найчастіше вдавався до:

- 16.1 Санкцій
 - 16.2 Усних бесід
 - 16.3 Дискусій
 - 16.4 Компромісів
 - 16.5 Відсторонювався
 - 16.6 Ваш варіант
-

17. Для розв'язання яких проблем Ви найчастіше звертаєтесь до батька?

- 17.1 Особистих
 - 17.2 Професійних
 - 17.3 Побутових
 - 17.4 Ваш варіант
-

18. Ви вважаєте, що справжній батько повинен:

- 18.1 Привчати до дисципліни
 - 18.2 Проявляти підтримку
 - 18.3 Бути захисником
 - 18.4 Фінансово забезпечувати родину
 - 18.5 Ваш варіант
-

19. На Вашу думку, чи має бути різниця між вихованням дитини батьком та матір'ю?

19.1 Так

19.2 Ні

19.3 Важко відповісти

20. Зазначте найяскравіший спогад Вашого дитинства, пов'язаний з батьком:

21. Враховуючи досвід взаємовідносин з батьком, з якою вірогідністю в б використовували б його модель поведінки у власній сім'ї, де 5 – повністю використовував\-ла, 1 – ніколи б не використовував\-ла:

1	2	3	4	5

22. У порівнянні з іншими родинами ваші відносини з батьком були:

22.1 «Як у всіх»

22.2 Відносини інших дітей з батьком були гіршими

22.3 Відносини інших дітей з батьком були кращими

23. Батько у вас асоціюється з наступними рисами:

№	Риси	5	4	3	2	1
1	Агресивність					
2	Активність					
3	Винахідливість					
4	Відповідальність					
5	Владність					
6	Доброта					
7	Емоційність					
8	Лагідність					
9	Легковажність					

10	Лідерство					
11	М'якість					
12	Поблажливість					
13	Рішучість					
14	Сентиментальність					
15	Співчутливість					
16	Стриманість					
17	Суворість					
18	Чуйність					

24. Найчастіше ви спілкуєтесь з батьком:

- 24.1 Просто так, без причини
 - 24.2 По святам
 - 24.3 Для розв'язання певних проблем
 - 24.4 На відпочинку
 - 24.5 Ваш варіант
-

25. Ваш батько у першу чергу для вас:

- 25.1 Герой
 - 25.2 Захисник
 - 25.3 Вчитель
 - 25.4 Вихователь
 - 25.5 Друг
 - 25.6 Найближча людина
 - 25.7 Ваш варіант
-

ДЯКУЄМО ЗА УЧАСТЬ

Графічна інтерпретація результатів дослідження

Рисунок №1. Типи родин респондентів (вікова категорія 18-28 років)

Рисунок №2. Типи родин респондентів (вікова категорія 55-65 років)

Рисунок №3. Причини виховання у неповній родині (вікова категорія 18-28 років)

Рисунок №4. Причини виховання у неповній родині (вікова категорія 55-65 років)

Рисунок №5. Рівень освіти (вікова категорія 18-28 років)

Рисунок №7. Рівень освіти батька (вікова категорія 55-65 років)

Рисунок №8. Наявність інших дітей у сім'ї, окрім респондента (вікова категорія 18-28 років)

Рисунок №9. Наявність інших дітей у сім'ї, окрім респондента (вікова категорія 55-65 років)

Рисунок №10. Зв'язок респондента з батьком (вікова категорія 18-28 років)

Рисунок №11. Зв'язок респондента з батьком (вікова категорія 55-65 років)

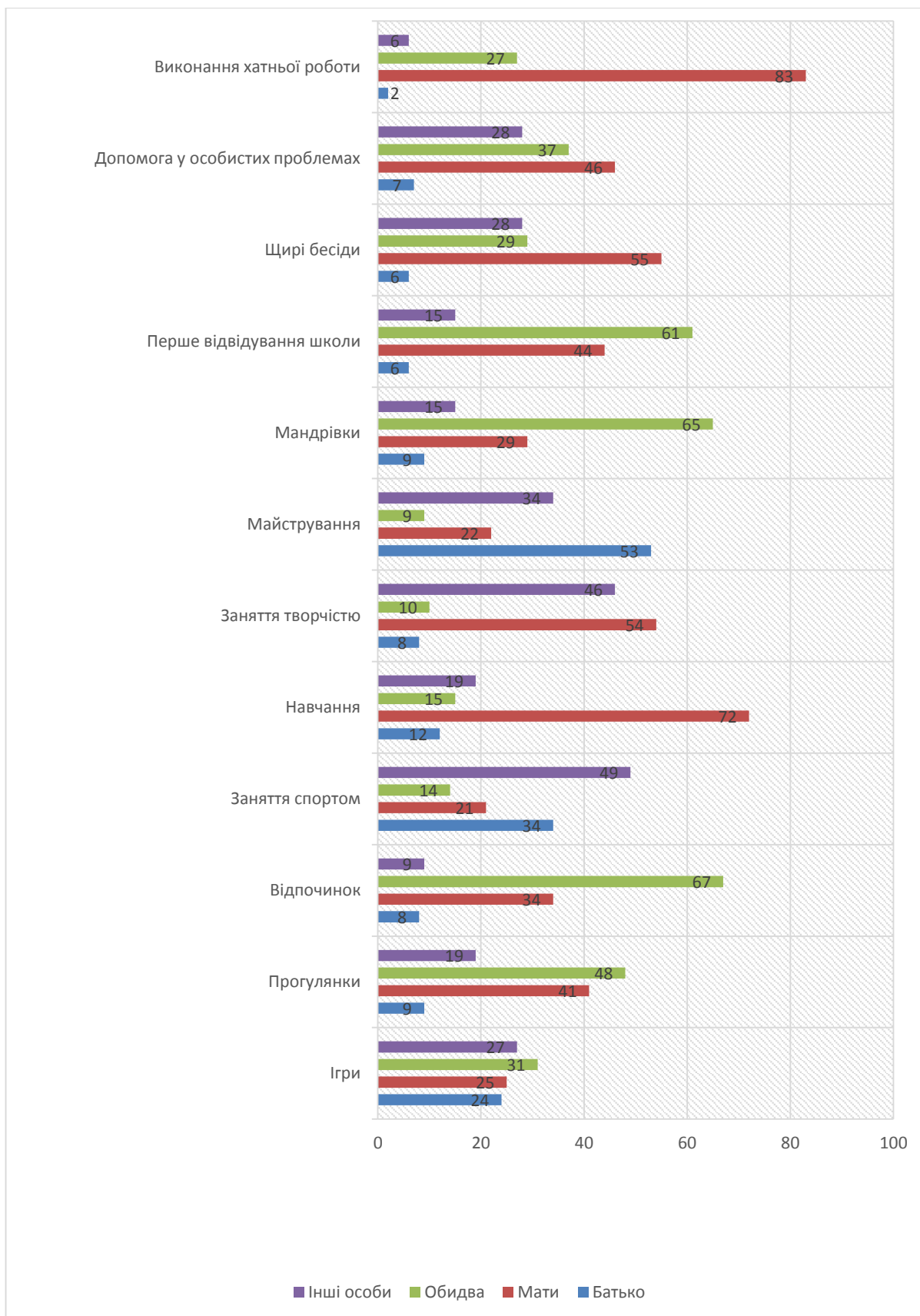

Рисунок №12. Залученість батьків до видів діяльності дитини (вікова категорія 18-28 років)

ЗАЛУЧЕНІСТЬ БАТЬКІВ ДО ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ ДИТИНИ

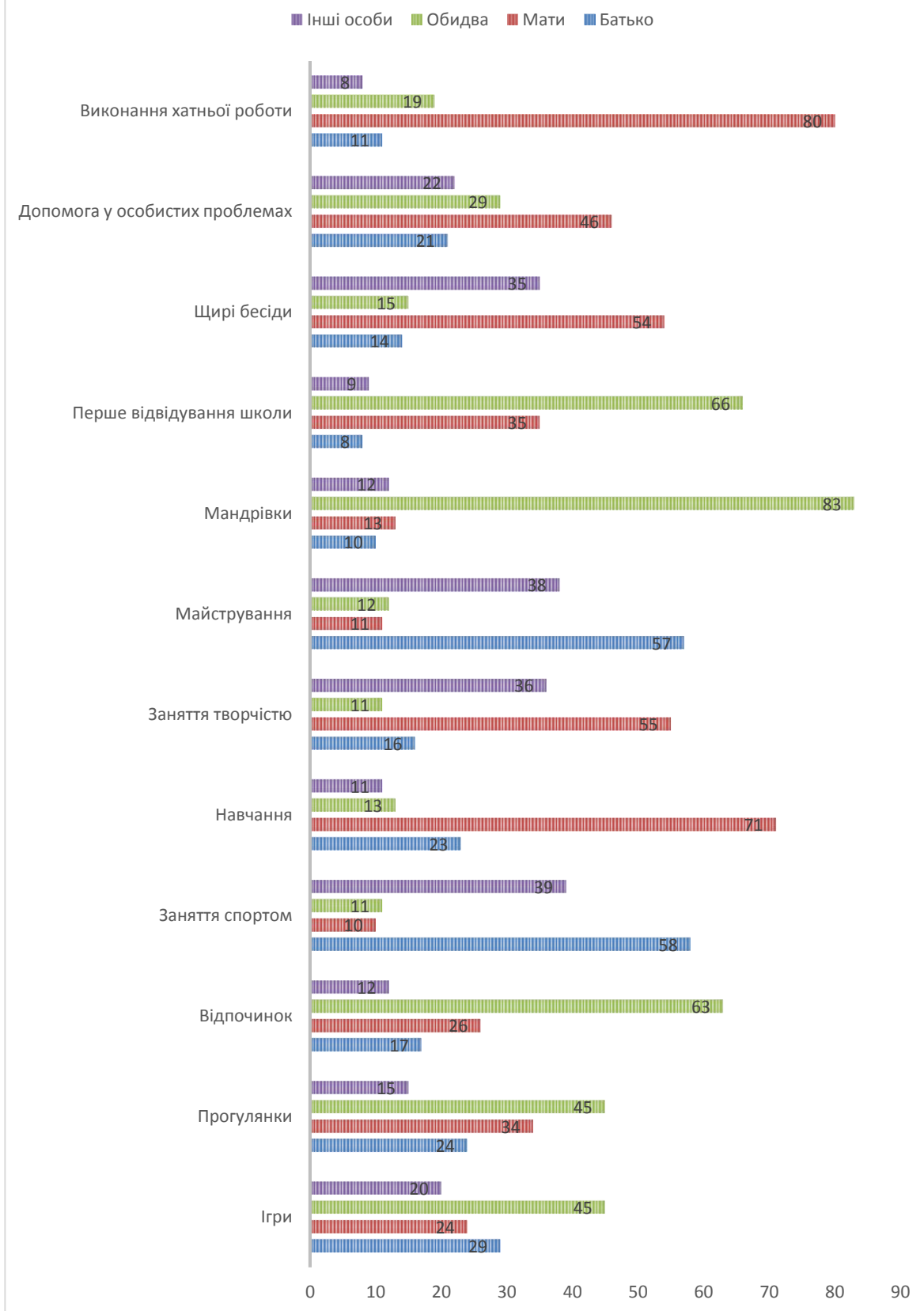

Рисунок №13. Залученість батьків до видів діяльності дитини (вікова категорія 55-65 років)

Рисунок №14. Розподіл хатньої роботи у сім'ї (вікова категорія 18-28 років)

Рисунок №15. Розподіл хатньої роботи у сім'ї (вікова категорія 55-65 років)

Рисунок №16. Рівень залучення батьків до виховання дитини (вікова категорія 18-28 років)

Рисунок №17. Рівень залучення батьків до виховання дитини (вікова категорія 55-65 років)

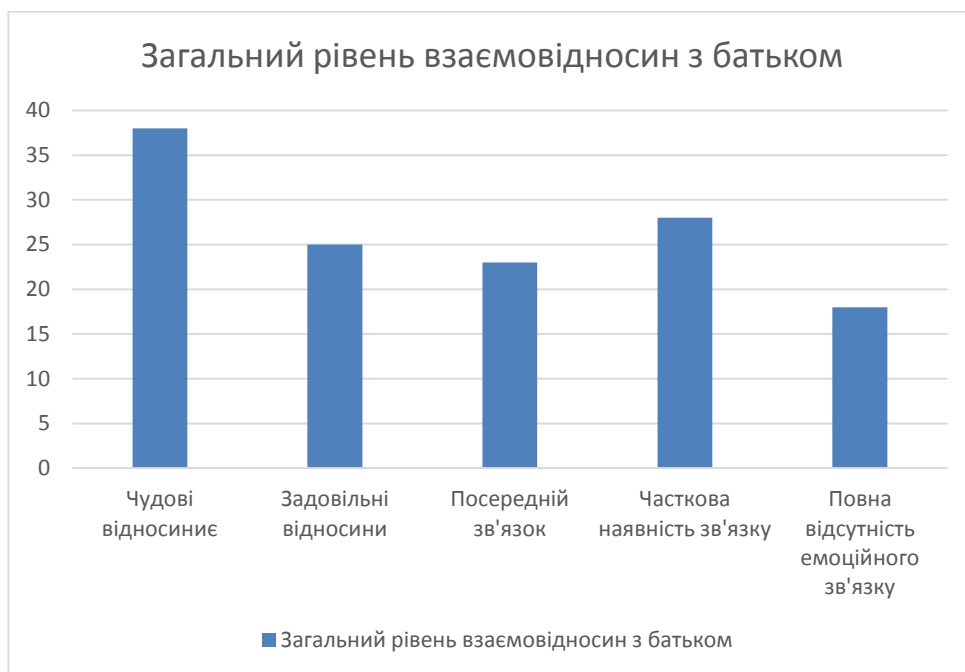

Рисунок №18. Загальний рівень взаємовідносин з батьком (вікова категорія 18-28 років)

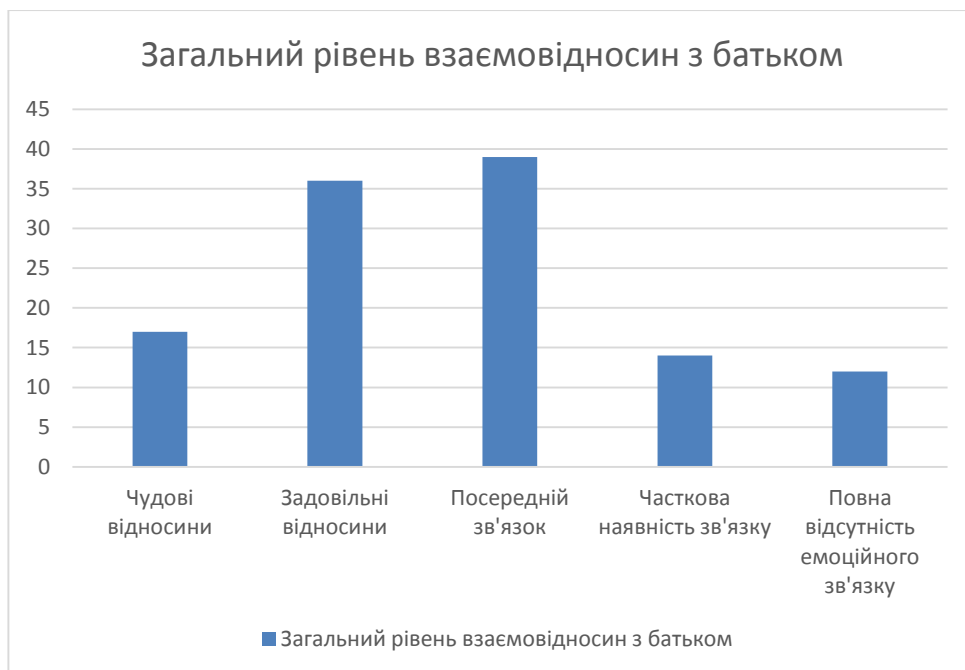

Рисунок №19. Загальний рівень взаємовідносин з батьком (вікова категорія 55-65 років)

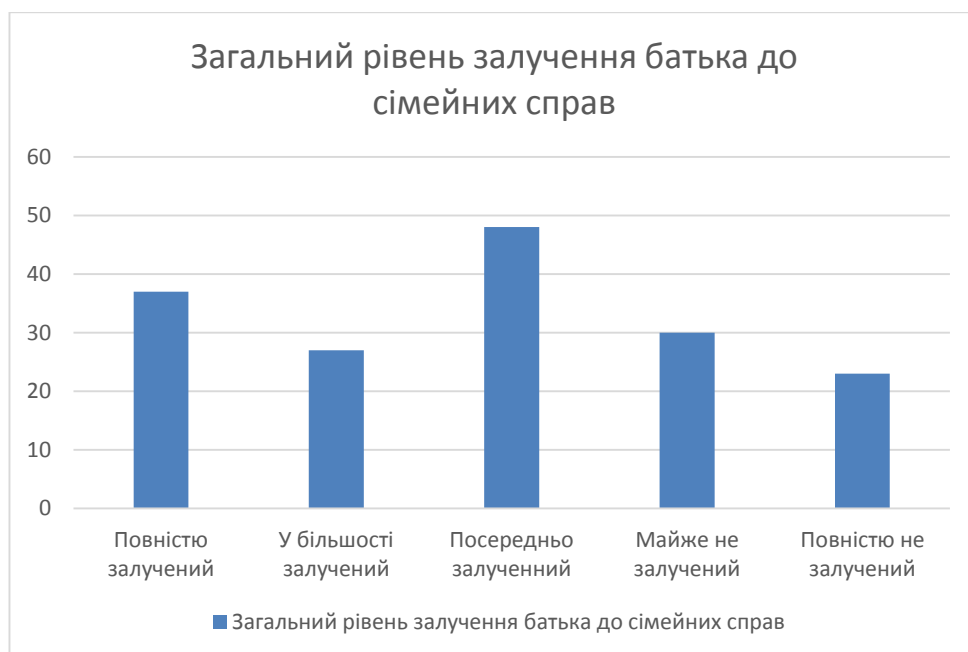

Рисунок №20. Загальний рівень залучення батька до сімейних справ (вікова категорія 18-28 років)

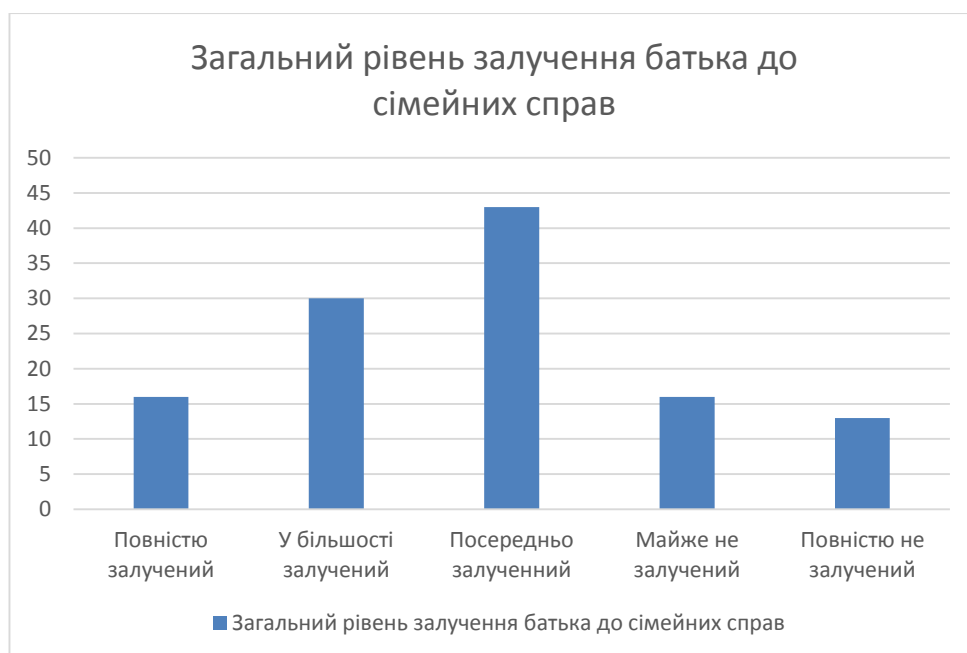

Рисунок №21. Загальний рівень залучення батька до сімейних справ (вікова категорія 55-65 років)

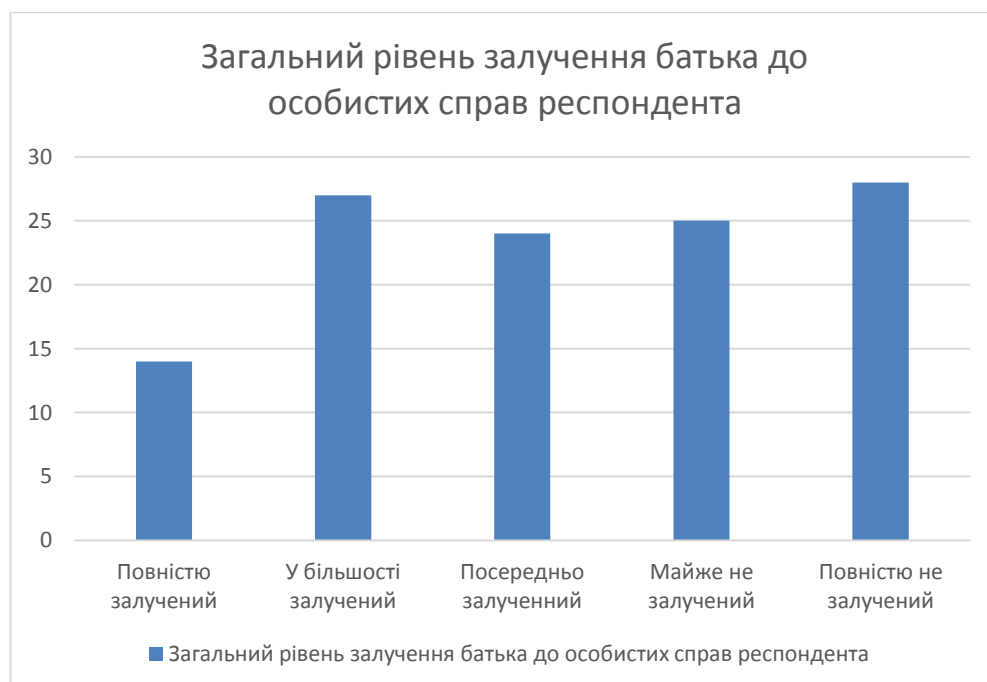

Рисунок №22. Загальний рівень залучення батька до особистих справ респондента (вікова категорія 18-28 років)

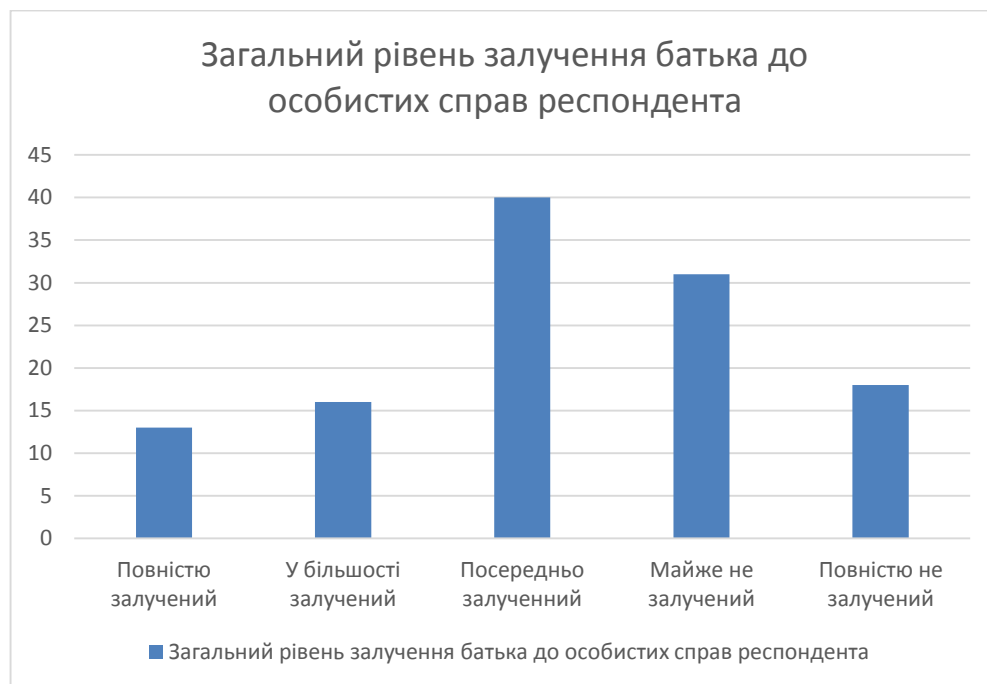

Рисунок №23. Загальний рівень залучення батька до особистих справ респондента (вікова категорія 55-65 років)

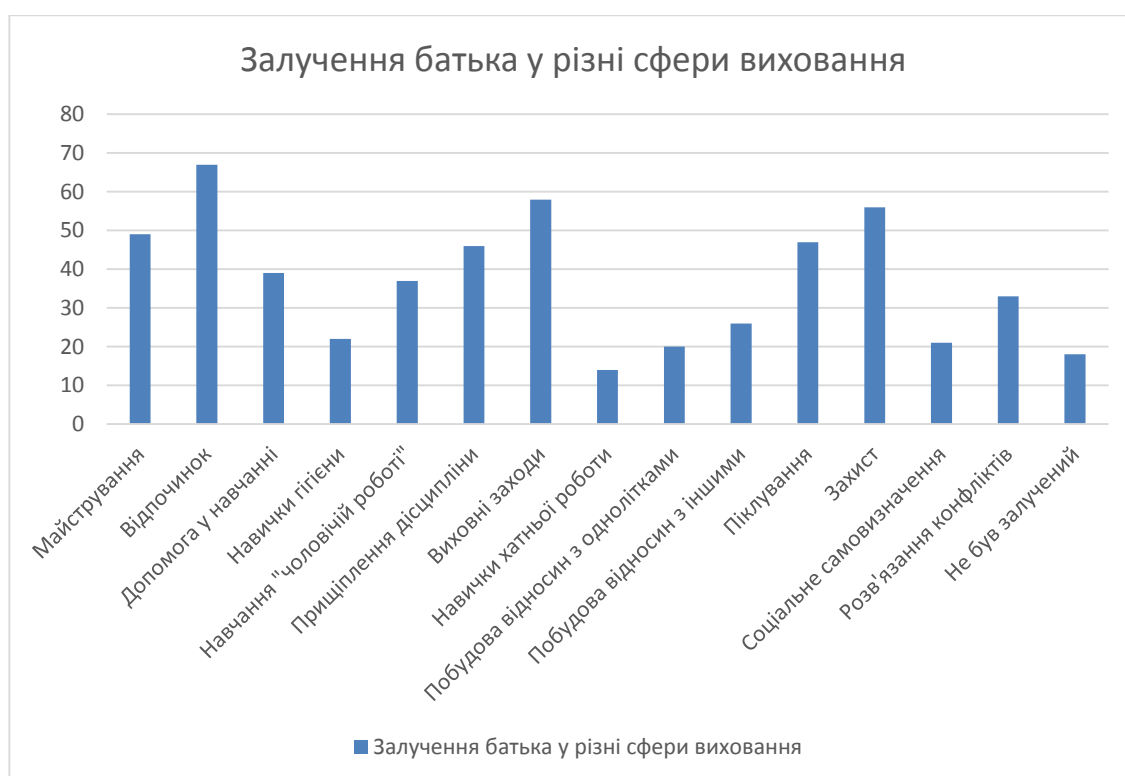

Рисунок №24. Залучення батька у різні сфери виховання (вікова категорія 18-28 років)

Рисунок №25. Залучення батька у різні сфери виховання (вікова категорія 55-65 років)

Рисунок №26. Методи вирішення конфліктів батьком (вікова категорія 18-28 років)

Рисунок №27. Методи вирішення конфліктів батьком (вікова категорія 55-65 років)

Рисунок №28. Розв'язання проблем батьком (вікова категорія 18-28 років)

Рисунок №30. Розв'язання проблем батьком (вікова категорія 55-65 років)

Рисунок №31. Обов'язки справжнього батька (вікова категорія 18-28 років)

Рисунок №32. Обов'язки справжнього батька (вікова категорія 55-65 років)

Рисунок №33. Різниця у вихованні між батьком та матір'ю (вікова категорія 18-28 років)

Рисунок №34. Різниця у вихованні між батьком та матір'ю (вікова категорія 55-65 років)

Рисунок №35. Вірогідність використання моделі виховання батька у власній родині (вікова категорія 18-28 років)

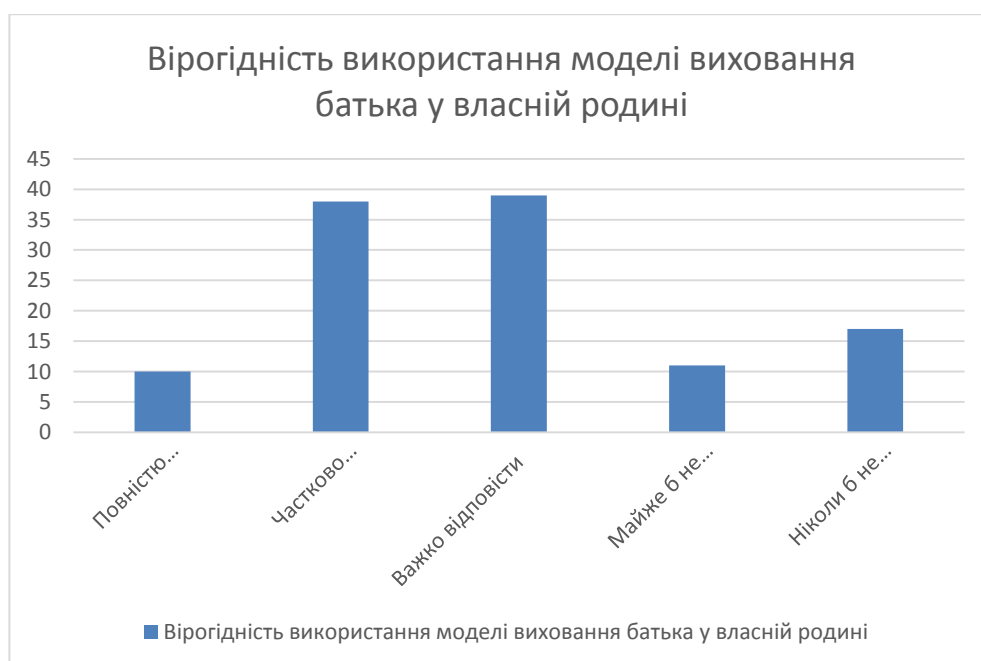

Рисунок №36. Вірогідність використання моделі виховання батька у власній родині (вікова категорія 55-65 років)

Рисунок №37. Відносини з батьком у родини у порівнянні з іншими (вікова категорія 18-28 років)

Рисунок №38. Відносини з батьком у родині у порівнянні з іншими (вікова категорія 55-65 років)

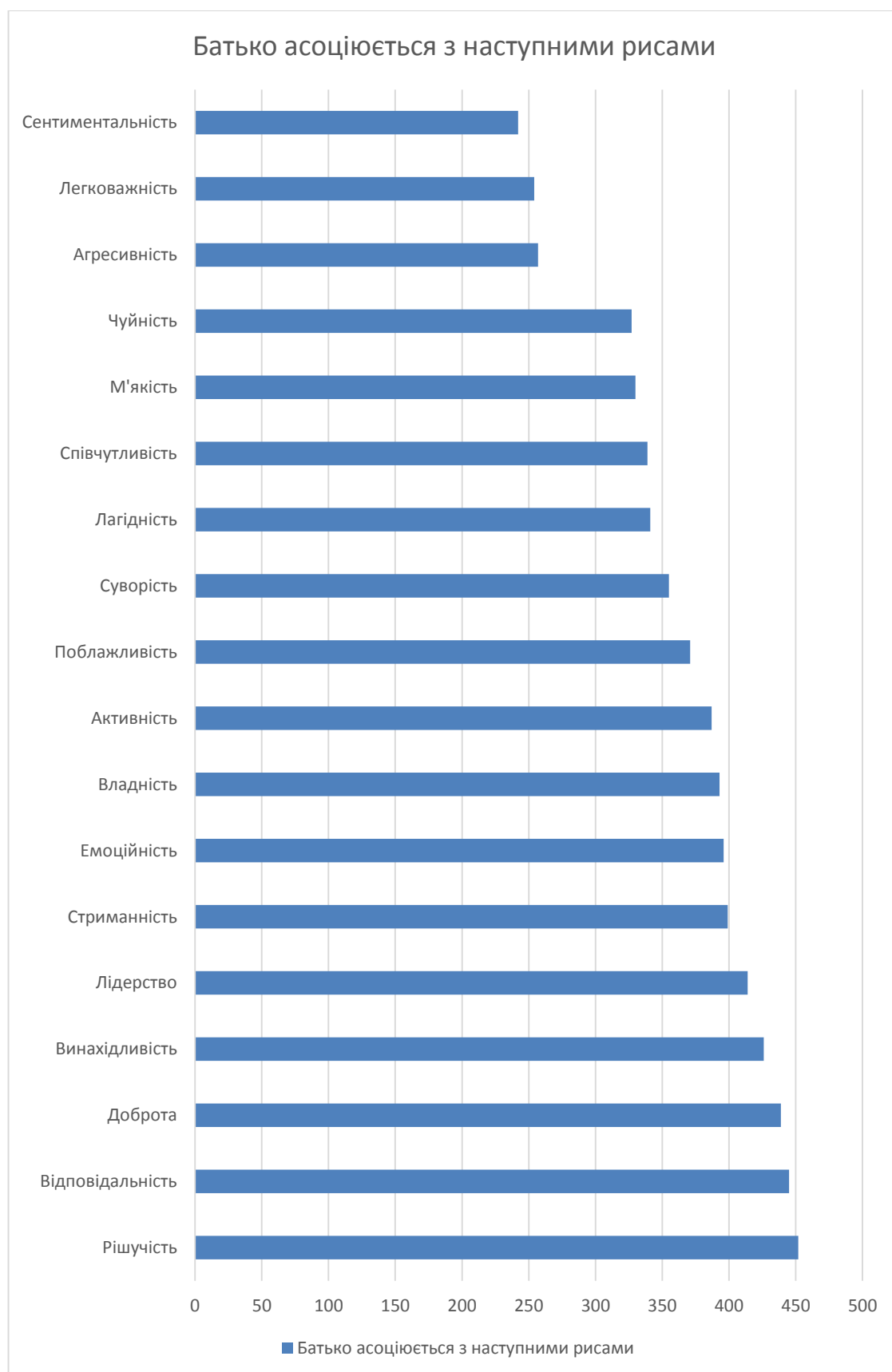

Рисунок №39. Батько асоціюється з рисами (вікова категорія 18-28 років)

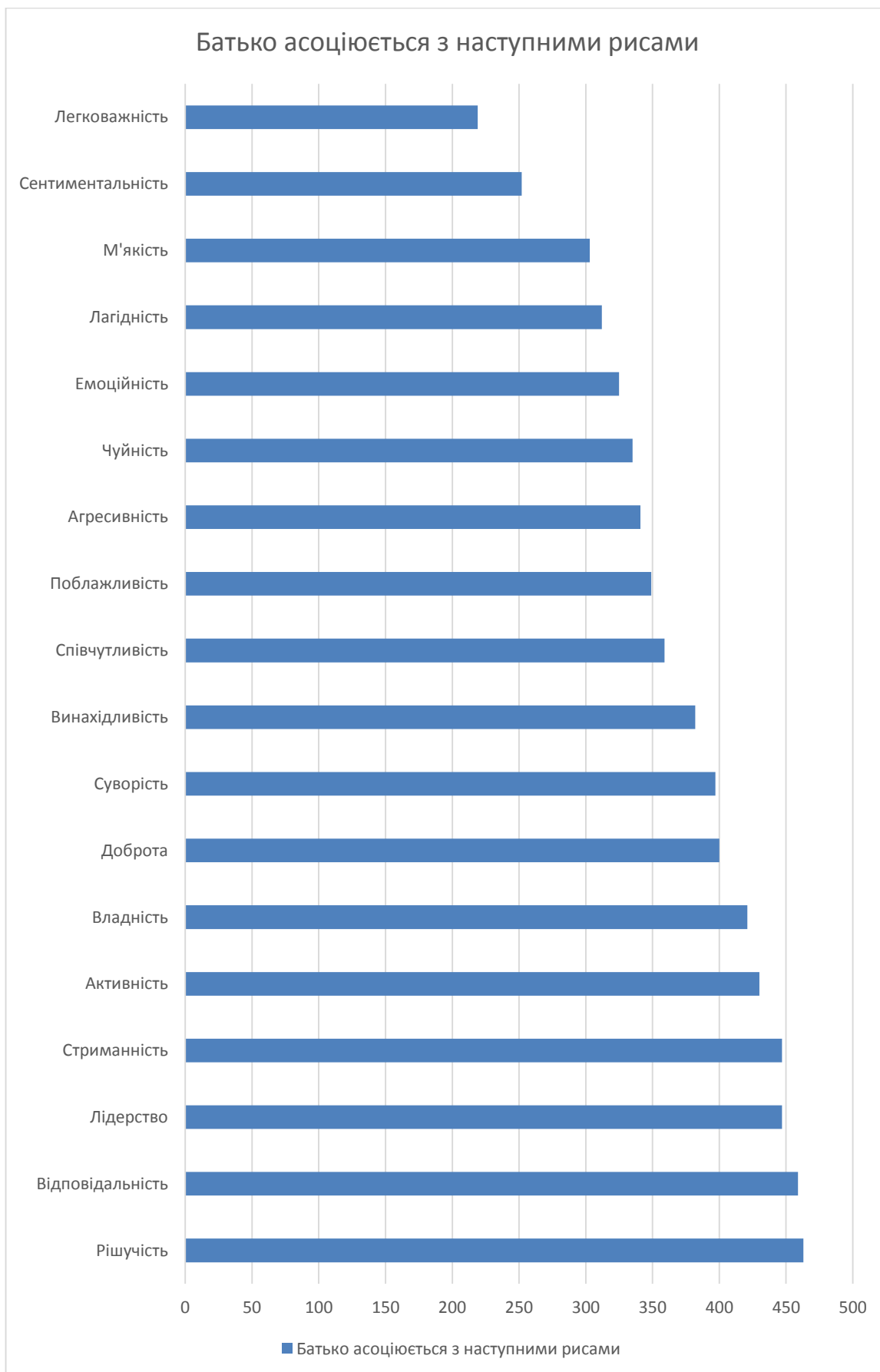

Рисунок №40. Батько асоціюється з рисами (вікова категорія 55-65 років)

Рисунок №41. Привід для спілкування з батьком (вікова категорія 18-28 років)

Рисунок №42. Привід для спілкування з батьком (вікова категорія 55-65 років)

Рисунок №43. Образ батька (вікова категорія 18-28 років)

Рисунок №44. Образ батька (вікова категорія 55-65 років)

Міри центральної тенденції та розкиду

Таблиця №1

Розрахунки за рівнем загальних взаємовідносин з батьком

	Середнє зважене	Стандартне відхилення	Коефіцієнт асиметрії	Коефіцієнт ексцесу
Загальне значення	3,35	16,643	-0,514	-3,160
Тільки чоловіки	2,88	7,050	1,218	1,193
Тільки жінки	3,50	12,458	0,017	-1,971
Тільки чоловіки категорії 18-28 років	3,31	4,506	1,366	2,494
Тільки жінки категорії 18-28 років	3,51	6,221	-0,028	-1,883
Тільки чоловіки категорії 55-65 років	3,02	6,686	1,358	1,447
Тільки жінки категорії 55-65 років	3,50	7,797	0,325	-0,811

Таблиця №2

Розрахунки за рівнем залученості батька до хатньої роботи.

	Середнє зважене	Стандартне відхилення	Коефіцієнт асиметрії	Коефіцієнт ексцесу
Загальне значення	3,27	12,8	-0,57	-2,70
Тільки чоловіки	2,79	5,4	0,18	-0,68
Тільки жінки	3,44	9,2	-0,51	-3,14

Тільки чоловіки категорії 18-28 років	3,21	2,6	1,57	3,38
Тільки жінки категорії 18-28 років	3,48	6,8	0,20	-1,33
Тільки чоловіки категорії 55-65 років	2,93	7,1	0,45	-1,26
Тільки жінки категорії 55-65 років	3,39	7,2	-0,25	1,25

Розрахунки за рівнем обізнаності батька у особистих справах дитини.

	Середнє зважене	Стандартне відхилення	Коефіцієнт асиметрії	Коефіцієнт ексцесу
Загальне значення	2,796	14,025	-0,437	0,157
Тільки чоловіки	2,430	5,586	-0,440	-0,871
Тільки жінки	2,901	11,261	0,688	0,010
Тільки чоловіки категорії 18- 28 років	2,646	3,912	-0,294	-2,513
Тільки жінки категорії 18- 28 років	2,913	4,062	-0,522	0,898
Тільки чоловіки категорії 55- 65 років	2,679	4,025	-0,166	-2,407
Тільки жінки категорії 55- 65 років	2,887	8,264	0,760	-1,596

Таблиця №4

Розрахунки за можливістю використання моделі виховання батька у власній родині

	Середнє зважене	Стандартне відхилення	Коефіцієнт асиметрії	Коефіцієнт ексцесу
Загальне значення	2,940	15,369	-0,346	-2,614
Тільки чоловіки	3,132	8,167	-0,783	-2,096
Тільки жінки	2,550	7,714	0,245	-1,955
Тільки чоловіки	4,000	3,808	1,087	1,334

категорії 18-28 років				
Тільки жінки категорії 18-28 років	1,855	4,219	0,831	0,581
Тільки чоловіки категорії 55-65 років	2,946	6,301	-0,007	-2,695
Тільки жінки категорії 55-65 років	3,323	8,385	0,543	-3,191

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти «магістр»
Запорізького національного університету

Я, Проценко Олексій Сергійович, студент II курсу магістратури, заочної форми навчання, факультету соціології та управління, спеціальність 054 «Соціологія», адреса електронної пошти protsenko.oleksii.s@gmail.com:

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Міжпоколінна специфіка соціальних практик татівства» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомена;

- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

- згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

13.01.2020

О.С. Проценко

Науковий керівник,
к.філос.н., доцент кафедри соціології

13.01.2020

О.С. Сорокіна